ص: 18-36

المجلة العلمية لجامعة جيهان – السليمانية
المجلد (8) – العدد (2)، كانون الأول 2024
ISSN 2520-7377 (Online), ISSN 2520-5102 (Print)

بنەما بیرییەکان لە شیعرە شانۆییەکانی (شێرکۆ بێکەس)دا

فازیل مەجید مەحموود [1]، هیمن بابەعەلی مستەفا[2]

[1,2] بەشی کوردی، کۆلێجی زمان، زانکۆی چەرموو، چەمچەماڵ، سلێمانی، عێراق.

Email: fadhil.qasim@university.edu.iq[1], hemn.babaali@charmouniversity.org[2]

پوختە:

شیعری شانۆیی بەشێکی دیارو گەورە لە ئەدەبی میللەتان پێکدەهێنێت و قەوارەیەکی تایبەت بە خۆی تۆمارکردووە و جێگەی گرنگی و بایەخی شاعیران بووە. بە دڵنیاییەوە شیعری شانۆیی و شانۆ لای هەموو نەتەوەکان بە پێی قۆناغ و بارودۆخی ئەو ژینگەیەی کە لەو سات و قۆناغەدا ئامادەیی هەبووەو جۆری ئەو ژیانکردنەی کە ئەو کۆمەڵگەو نەتەوەیەی تێدایە بایەخی پێدراوەو گەشەیکردووە، لەگەڵ ئەمەشدا ئاست و رادەی ئاگایی و هۆشیاری کۆمەڵگە رۆڵێکی سەرەکی و بەهایەکی گەورەو کاریگەری هەبووە لەم پەرەسەندنەدا. شاعیری گەورە شێرکۆ بێکەس وەک هەر بوارێکی تری بابەتی نوسینی شیعر، وەک چۆن لە بابەتەکانی تری شیعردا توانایەکی گەورەو ئاگاییەکی زۆرو دەستێکی باڵای هەبووە، لە بابەتی نووسینی شانۆنامەی شیعریشدا چەندین دەقی جوان و تابلۆی شیعری شانۆیی نووسیوە. بەتایبەت لە ساڵەکانی سەرەتای دەستپێکردنی نووسین و چوونە ناو دونیای شیعرەوە، بە دەقەکانی (کاوەی ئاسنگەر و ئاسک و دیوارو دەنگی خوێن). لە ناو دەقە شانۆییەکانیدا بیر و ناوەرۆکێکی بەرزو دیاری سیاسی و نیشتیمانی و نەتەوەیی ئامادەیی هەیە.

کلیلە وشەکان: شیعری شانۆیی، دەق، شانۆ، بنەما بیرییەکان، سیاسی، نیشتیمانی و نەتەوەیی.

الملخص:

يعد الشعر المسرحي أحد الأقسام الأربعة الرئيسية للشعر ويشكل جزءًا كبيرًا ومهمًا من أدب الأمة. ومن المؤكد أن المسرح والشعر المسرحي عند جميع الأمم يعتمد على مرحلة ومكانة البيئة التي وجدوا فيها وطريقة الحياة التي يعيش فيها المجتمع والأمم، وأعطاها أهمية وتطور. علاوة على ذلك فإن لوعي المجتمع دوراً رئيسياً وفعالاً وذو قيمة كبيرة في هذا التطور.

كما هو الحال في أي مجال آخر من مجالات كتابة الشعر، كتب الشاعر الشهير شيركو باسكا العديد من النصوص الجميلة من الشعر المسرحي. هناك أنواع عديدة ومختلفة من الشعر، خاصة في المراحل المبكرة من الكتابة والدخول في عالم الشعر، مثل (كاواي أسنجر، ASK، ديوار و دانجي زوين). في النصوص المسرحية مستوى عالٍ من الفكر والمضمون السياسي والقومي.

الكلمات المفتاحية: المبادئ الإيديولوجية، السياسية، المسرح، النص، الشعر المسرحي، الوطنية والقومية.

Abstract:

Theatrical poetry is one of the four main parts of poetry and forms a significant and large part of the nation's literature. Of course, theatre and theatrical poetry by all nations is based on the stage and situation of the environment at which they have existed and the way of life in which the community and nations are in, has given importance to it and developed. Furthermore, society's awareness has a major and effective role and of great value in this development .

Like any other fields of poetry writing, the famous poet Sherko Baska, as of the other areas of poetry has had a great ability and a huge awareness and an important role in writing theatrical poetry, he has written many beautiful texts of theatrical poetry. Especially in the years of early stages of starting of the writing and entering of the world of poetry, like (KAWAI ASNGAR, ASK, DIWAR W DANGY XWEN). In the theatrical texts, there is a high level of thought and content of political, nationalism.

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/8.2.2

Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

Key words: Ideological principles, political, theatre, text, theatrical poem, national and nationalism.

پێشەکی:

شیعری شانۆیی بەیەکێک لەدەقە مەزنەکانی مێژووی ئەدەب و شارستانیەتی مرۆڤایەتی دادەنرێ، هەر لە سەرەتای سەرهەڵدانییەوە تا ئەم ساتەش دەبینین بەدرێژایی ئەو مێژووە، شیعری شانۆیی و هونەری شانۆ توانیویەتی خزمەتێکی گەورە پێشکەش بە ژیان و مرۆڤایەتی بکات، ئەوەش بەهۆی ئەوەی هونەری شانۆ جگە لە نواندن، بایەخ بەکۆمەڵێک بیرو بابەتی وەک: (سیاسی، نیشتیمانی و نەتەوەیی، کۆمەڵایەتی، خۆشەویستی، ئایینی، فەلسەفی ....) دەدات. لەهەمان کاتیشدا هەڵگری خەم و پەژارەو هەموو سۆزو هەستەکانی مرۆڤە. بەهۆی ئەم گرنگییەوەو هەر لەسەرەتاوە بۆ خزمەتی مرۆڤ و بەرزکردنەوەی ئاستی دنیابینی و هوشیارکردنەوەی تاکەکانی کۆمەڵگەو مرۆڤایەتی هاتوتەکایەوە، هەربۆیە لەگەڵ گەشەکردنیشیدا توانیویەتی بچێتە نێو زۆربەی ڕەهەندو بیرکردنەوەکانی ژیانی مرۆڤەوە شاعیران سوودیان لەم جورە لە شیعرو وەرگرتووە بۆ گەیاندنی مەبەست و پەیامە ئەدەبییەکانیان، وەک کەرەسەیەکی گرنگی ناو بیرو بابەت و ناوەڕۆکی دەقە شیعرییە شانۆییەکانیان گرنگیان پێداوە.

بە دڵنیاییەوە، هەموو ئەمانەش بوونەتە هۆی هاندان و ڕێنوێنی کردنی گەلێک جۆری لێکۆڵینەوەو قسەکردن لەسەر بیرو بابەت و ناوەڕۆکی دەقی شیعری شانۆیی، شیعری شانۆیی لە ئەدەبی کوردیدا لەگەڵ ئەوەی کاریگەر بووە و سوودی وەرگرتووە لە ڕەگەزەکانی شیعری وەك زمانی شیعری و وێنەی شیعری، وەکو بەشێکیش لە شانۆ سوودی لە توخمەکانی شانۆ بینیوە. ئەم لێکۆلینەوەیە کاری لەسەر دەقە شیعرە شانۆییەکانی شێرکۆ بێکەس و تێڕامان و دونیابینی شاعیر دەربارەی ئەو سەردەم و بارودۆخ و ژینگەیەی کۆمەڵگەی کوردی کە شاعیر تیایدا ژیاوە کردووە.

ناونیشانی توێژینەوەکە: بریتیە لە (بنەما بیرییەکان لە شیعرە شانۆییەکانی شێرکۆ بێکەس) دا.

هۆکاری هەڵبژاردن و گرنگی توێژینەوەکە

هۆکار و گرنگی هەڵبژاردنی توێژینەوەکە لەوەدایە، شێرکۆ بێکەس شاعیرێکی گەورەی ناو دونیای ئەدەبی کوردییە، ئەگەرچی دەیان توێژینەوەی زانستی لەسەر زۆربەی دەق و دیوان و بەخشانە شیعرو ڕۆمانە شیعرو دەقە واڵاکانی شاعیر کراوە، بەڵام لەسەر دەقە شیعرە شانۆییەکانی شاعیر هیچ کارکردنێکی زانستی و ئەکادیمی نەکراوە، هۆکاری هەڵبژاردنی باسەکەو گرنگی ئەم توێژینەوە لەم سۆنگەیەوە سەرچاوەی گرتووە.

میتۆدی توێژینەوەکە

ئەم توێژینەوەیە بە میتۆدی (وەسفی شیکاری) کاری لەسەر بابەتەکە کردووە.

سنووری توێژینەوەکە

توێژینەوەکەمان کارکردنی لەسەر دەقە شانۆییەکانی (کاوەی ئاسنگەرو دیوارو دەنگی خوێن)ی (شێرکۆ بێکەس) شاعیری لەخۆگرتووە.

پرۆگرامی توێژینەوەکە

توێژینەوەکەمان لە پێشەکی و دوو بەش پێکدێت، بەشی یەکەم دابەش کراوە بۆ دوو تەوەر، لە تەوەری یەکەمدا (زاراوە، چەمک و پێناسەی شیعری شانۆیی) کە تیایدا باس لە زاراوەو چەمکی شیعری شانۆیی دەکەین، لە تەوەری دووەمیشدا بنەما بیرییەکانمان لە دەقە شانۆییەکانی شێرکۆ بێکەسدا خستووەتەڕوو. بەشی دووەمیشمان دابەش کردووە بۆ دوو تەوەر، تەوەری یەکەم بە شێوەیەکی پراکتیکی شیکردنەوەو خوێندنەوە بۆ بیری سیاسی لە دەقە شانۆییەکانی شێرکۆ بێکەسدا دەکەین، بەشی دووەم شیکردنەوەو خوێندنەوە بۆ بیری نیشتیمانی و نەتەوەیی لە دەقە شانۆییەکانی شاعیردا بە نموونەی شیعری باسدەکەین، دواتریش گرنگترین ئەو ئەنجامانەمان نووسیوە، کە لە توێژینەوەکەدا پێیان گەیشتووین و بە چەند خاڵێک خستوومانەتەڕوو.

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/8.2.2
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

المجلة العلمية لجامعة جيـهان – الـسـليمانية
ص:18-36
المجلد (8) – العدد (2)، كانون الأول 2024
ISSN 2520-7377 (Online), ISSN 2520-5102 (Print)

بەشی یەکەم

تەوەری یەکەم: زاراوە و چەمک و پێناسەی شیعری شانۆیی

زاراوەی (شیعری شانۆیی) زاراوەیەکی ئەدەبییەو راستەوخۆ لە زاراوەی ئینگلیزی (dramaticpoetry)ەوە وەرگیراوە)) (فەتحی، ١٩٨٦: ٢١٧). زاراوەی شیعری شانۆیی وەرگێرانێکی زاراوەی (الشعر المسرحي)ی عەرەبییە. نوسەرانی عەرەبیش ئەم زاراوەیەیان لە زمانی ئینگلیزییەوە وەرگرتووە. سەبارەت بە وشەی دراما و دەربارەی زاراوەکە ((دراما وشەیەکی یۆنانییە بەمانای (کردار- فعل) دێت، یان دەوترێت دراما لە وشەی (درامینون)ی یۆنانی وەرگیراوە بەمانای (کاری شتێک-عمل شئ)) (سەکەر، ١٩٦٨: ٣).

لەفەرهەنگی ئۆکسفۆردیشدا هاتووە دراما ((دارشتنێکە لەشێوەی پەخشان یان شیعر دەنوسرێت بەمەبەستی نواندن لەسەر شانۆ، کە بەهۆی دیالۆگ و کردارەوە چیرۆکێک دەخاتەڕوو)) (ئەسلن، ١٩٧٨: ٧). لە شیعری شانۆییدا کێشە کۆمەڵایەتی و مرۆڤایەتییەکان دەبنە بابەتی شیعری و دواتر گفتوگۆو ڕاوبۆچوون ئاڵوگۆرکردن، ئامادەییەکی دیاری هەیە لەم جۆرە شیعرەدا.

لە فەرهەنگی زاراوەی درامیی و شانۆییدا، بەم شێوەیە باس لە دراما کراوە (دراما، وشەیەکی یۆنانییە، لە بنەڕەتدا لە وشەی (Dran) وەرگیراوە، بە واتای (کاردەکات) یان (کارێک دەکات)) (حەمادە، ١٩٧١: ١٤٣). هەر دەربارەی وشەی دراما وشەیەکی یۆنانییە و لە وشەی (Dram)ەوە هاتووەو مانای کار فەرمان (Action) دەگەیەنێت. ئەم وشەی درامایە هەر لەو زەمانە کۆنە یۆنانییەوە گەیشتە گەلانی تری وەک عەرەب و تورک، هەر بەو جۆرە خۆشی هاویشتە نێو زمان و فەرهەنگی ئەدەب و هونەری گەلی کوردیشەوە، کە بەکارهێنانەکەی زۆر کۆن نییە(سالار، ٢٠٠٤: ١٣).

ابراهیم سکر دەڵێ: ((وشەی دراما لە (کار) ی یۆنانی کۆنەوە وەرگیراوەو بەمانای (کاربکە)، واتە مانای (کار) یا (رووداو) دەبەخشێ))(سەکەر، ٣). بە مانایەکی تر دەکرێ بڵێین دراما وشەیەکی یۆنانی کۆنە و مانای (کار یان جوڵە) دەگەیەنێت))و هەمان وشە لە زۆربەی زمانی گەلانی دنیا بەکاردەهێنرێت و زمانی کوردیش هەمان زاراوەی وەرگرتووەو بەکاریهێناوە.
((لێرەدا مەبەست لە زاراوەی شیعری درامی، شیعری شانۆییەو هەمان واتا دەگەیەنێت. بەمەش زاراوەی شیعری شانۆیی واتای (شیعری کردار یان شیعری جووڵە) دەگەیەنێت)) (عەولا، ٢٠١٦: ٢٧).

لە فەرهەنگی زاراوەی ئەدەبیدا بەم شێوەیە باس لە دراما دەکات (دراما، نواندنێکی دروست و واقعییە ناتوانین بڵێین تراجیدیایە یان کۆمیدیا، چونکە دەقمان هەیە، هەردوو جۆرەکەی تێدایە)(وەهبە، ١٩٧٤: ١٢١). لەبەرئەوەی کە دەقی شانۆیی هەیە کە هەردوو شێوەکەی تێدایە و باس لە هەردوو جۆری تراجیدی و کۆمیدیش دەکات، لەگەڵ ئەوەشدا باس لە حاڵەت و کێشەیەک لە کێشەکانی ژیانی واقعی تاکەکانی کۆمەڵگە دەکات.

فەیلەسوفی یۆنانی (ئەرستۆ) لە کتێبی (هونەری شیعر) دا زۆر بەوردی ئاماژەی بە دراما کردووە و بابەت و باسەکانی شیکردۆتەوە، بەتایبەتی بابەتی تراجیدیا، ئەرستۆ بەم جۆرە پێناسەی تراجیدیا دەکات، ((تراجیدی لاساییکردنەوەی کردەوەیەکی سەنگین و لەخۆیەوە تەواو پێگەیشتووە کە درێژییەکی دیاری هەیە و بە زمانێکی پاراو نووسراوە، کە چەندین بابەتی هونەری تێدا هاتووە کە لەگەڵ بەشەکانی شانۆگەریدا دەگونجێن و ئەمەش هەموو بە شێوەی درامی نەك بە گێرانەوە ئەنجام دەدرێ‌و رووداوی وای تێدایە کە (بەزەیی) و (ترس) دەوروژێنێ و بەمەش (پاکبوونەوە) لەم دوو سۆزە دێتەدی)(گەردی، ٢٠٠٤: ٢٧).

وشەی دراما، (بە سادەترین شێوە بە واتای کار، یان لاساییکردنەوەی کار دێت، مەبەست لە لاسایکردنەوەی کارێکی نایابە کە شایستەی هەڵگرتنی بیرۆکەکە بێت، چالاکییەکی مرۆیی و کۆمەڵایەتی لە خۆگرتبێت)(عەولا، ١٥). لێرەدا مەبەست لە چالاکییەکی مرۆڤانە و کۆمەڵایەتییانە بێت، کە بتوانێت کاریگەری لەسەر دەروونی مرۆڤ دروستبکات و هەستەکانی بجوڵێنێت، بەجۆرێک کاریگەرییەکە لەسەر ناخی مرۆڤەکان، خوێنەر بێت یان بینەر هەست پێبکرێت و ڕەنگدانەوەیەک لە ناخیاندا دروستبکات.

زاراوەی شیعری شانۆیی زاراوەیەکی لێکدراوەو لە خودی خۆیدا دوو جۆر چالاکی پیشان دەدات، (دەق) شیعر و (نواندن) شانۆیە، یەکەمیان ئەدەبی هونەرییە، ئەرکی خوڵقاندنی چیرۆکە رووداوێکە بەتەواوی بەش و کەسایەتییەکانەوە کە لە چوارچێوەی دەربڕینێکی گونجاوی ئاخاوتندا، لە دیالۆگێک دادەڕێژرێت، بەڵام دووەمیان کەسانێک لەدەرهێنەر و ئەکتەر لە ئەستۆی دەگرن و ئەو ئەرکە دەخەنە سەر شانیان کە مەسەلەی کەسایەتییە شانۆییەکان و خوڵقاندنی کەش و چوارچێوەکەی بەرجەستە بکەن)(عەولا، ٢٧).

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/8.2.2
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

المجلة العلمية لجامعة جيهان – السليمانية
المجلد (8) – العدد(2)، كانون الأول 2024
ISSN 2520-7377 (Online), ISSN 2520-5102 (Print)
ص:18-36

سەبارەت بە واتای (دراماش) بە بۆچوونی ئەحمەد سالار ((دراما دوو شت دەگەیەنێ .. یەکەمیان- ئەو بابەتە ئەدەبییەیە کە وەک تێکستێک دەبینرێت، دووەمیان- هونەرێکە کە لە بەرگێکی پێشکەشکردندا دەبینرێتەوە))(سالار، ٢٠٠٤: ١٣). لە کتێبی فەرهەنگی شانۆیدا یاسین قادر بەرزنجی ئاماژەی بە چەمکی دراما کردووە، کە وشەی دراما ((دەگەڕێتەوە سەر (Dran)ی یۆنانی، کە واتای (دەیکات یان کردبێت) دەگەیەنێت، دواتر وشەکە لە زمانی لاتینیدا بووەتە (drama) و گوێزراوەتەوە بۆ زمانە نوێیە ئەورووپییەکان)) (بەرزنجی، ٢٠٠٨: ٤١).

لەناو ئەدەبیاتی رابوردووی کوردیشدا بەدەر لەبەکارهێنانی زاراوەی (دراما) چەند زاراوەو وشەیەکی تریش لە بەرامبەر ئەو زاراوە گشتگیرە بەکارهاتووە، وەک زاراوەی (تیاترۆ) دواتر (پیەس) یان بەکارهێناوە. زاراوەی (شانۆ) لە زمانی نووسینی کوردیی سەدەکانی کۆندا لای شاعیران و نوسەرانی کلاسیکی کورد و هەروەها لە هیچ فەرهەنگێکی (کوردی- بێگانە یان بێگانە- کوردی) سەدەکانی رابردوودا بەدیناکرێت. بۆ یەکەمینجار(مەحوی) لە کۆتایی سەدەی نۆزدەهەمدا، زاراوەی تیاترۆی(Theatre) لاتینی بەم شێوەیە بەکارهێناوە)(پیربال، ٢٠٠١: ١١).

دنیا تیاترۆیە، مەوەستە تیا، بڕۆ کێ مایەوە تیا کەنەبوو بی تیا، ترۆ! (پیربال، ٢٠٠١: ١١)

ئەوەی گرنگە لێرەدا باسی بکەین ئەوەیە کە لە ناوەندی ئەدەبی و هونەری کوردییدا بەکارهێنانی ئەم چەمکە لەگەڵ بەکارهێنانی وشەی (دراما) چەند زاراوەو وشەیەکی تریش لەگەڵ ئەم زاراوەیەدا بەکارهاتووە، ((لەسەرەتا بە پیشاندانی کارێکی لاساییکەرەوە یان بەپێشکەشکردنی بەرهەمێکی ناو بۆنەو کارە ئاهەنگ ئامێزەکان و خستنەڕوی بابەتێکی داستانی یا چیرۆکێک یان ڕوداوێک یان هەر نمایشێک وشەی (تیاترۆ) دواتر (پیەس) یان بەکارهێناوە، پاشان هێدی هێدی زاراوەکانی وەک (تەمسیل و فەننی تەمسیل) و (درام یان دراما) و (نمایش) و (شانۆ) و پاشانیش بە بەکارهێنانی چەند پاشگرێکی وەک (گەر، گەری، یی، نامە) زاراوەکانی وەک (شانۆگەری، شانۆگەر، شانۆیی، شانۆنامە) بەکارهێنراون)) (حەسەن، ٢٠٠٤: ٦).

تەوەری دووەم: بنەما بیرییەکان لە شیعرە شانۆییەکانی (شێرکۆ بێکەس)دا

بێگومان شیعری شانۆیی لە سەرەتای دەستپێک و گەشەسەندنییەوە، لەناو کایەی ژیان و بوارەکانی بیرو هزری شارستانیەت و بەرەو پێشچوونی کۆمەڵگای کوردیدا هاتۆتەکایەوە. کەواتە زۆربەی بنەما بیری و بیرۆکەو ناوەرۆکەکانی گوزارشتە لە واقعی کۆمەڵی کوردەواری، بۆیە واقع و بارودۆخی کۆمەڵگەی کوردیی بە هەموو ڕەهەندەکانییەوە ڕەنگدانەوەی لەسەر خوڵقاندنی دەقەکانی شیعری شانۆییدا هەبووە، ئەگەرچی دەقە کوردییەکان لە سەرەتاوە سادەبوون و هەڵگری بیرو پەیامێکی دیار نەبوون و کەمتر بارگاوییبوون بە مەعریفە و ڕۆشنبیریی.

شاعیران وەکو چینێکی ڕۆشنبیرو دەستەبژێری نێو ئەو کۆمەڵگەیە، بۆ ئەوەی تاکەکانی کۆمەڵگە هۆشیاربکەنەوەو هەروەها ئامانج و پەیامەکانی خۆیان بە تاکی کورد بگەیەنن، تەنیا بەوە رازی نەبوون، کە شیعری کوردی نوێبکەنەوەو بە شێوازێکی نوێ و ستایلێکی تازە پێشکەشی تاکی کوردی بکەن، بەڵکو بۆ گەیاندنی مەبەستەکانیان، چەندین شێوەو ژانری دیکەی ئەدەبی و ڕۆشنبیرییان ئەزموونکردووە، لەپێناوی زیاتر گەیاندنی پەیام و بیرکردنەوەیەکی دروست و پەروەردەکردن و هۆشیارکردنەوەی خەڵک و زۆرینەی کۆمەڵ ئەم هەوڵانەیان داوە. (لەم ڕووەوەش ئاوڕدانەوە لە کەلەپور و بیروباوەڕی دێرینی میللەتی کورد، یەکێك بوو لە ئامانجە سەرەکییەکانی شاعیرانی نوێخوازی ئەو سەردەمە. ئەمەش بۆ ئەوەی تا کورد شانازی بە باب و باپیرانی خۆیەوە بکات و مێژووی خۆی لە یاد نەکات و بیروباوەڕی نەتەوەیشی بەهێزتر بکات، بۆیە بابەت و مێژووی کۆنی کورد کرانە هەوێنی چەندین بابەتی شیعری شانۆیی)(عەولا، ٢٠١١: ٢٦٩).

لەو چوارچێوەیەشدا هەوڵیانداوە میللەت لە بەرامبەر مەسەلە چارەنووسسازەکانی ژیان، بە شێوەی عەقلانیەتێکی دروست بەرامبەر کۆی مافەکانی خودی خۆیان هۆشیاربکەنەوە و بە مەبەستی ئاگابوون و بەدەستهێنانی مافەکانیان ئاراستە بکرێن، بۆیە شاعیر وەکو کەسایەتییەکی ڕۆشنبیرو بە هەڵوێستی سەردەمەکەی خۆی ئاگایی هەبووەو ویستویەتی و خواستی بووە، کە هۆشیاری و ئاگاییش لە ناو کۆی ژیانی نەتەوەکەی و کۆمەڵگەکەی دروستبکات و بڵاوبکاتەوە، لەگەڵ ئەوەشدا لە باسکردن و تێگەیشتن، لە مێژوو و واقیع و ماف و داخوازییەکانی خۆیان بەئاگایان بهێنێت. ((شاعیرانی کورد پەیامدارانە و شیارانە ڕوویان لە چەند بابەتێکی شیعری کردووە تا ئەرکێکی دیاریکراویان پێ ببینن، وەك ئەرکی سیاسی و نیشتیمانی و کۆمەڵایەتی و ئایینی.... هتد))(ئیسماعیل، ٢٠١٠: ١٠٩).

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/8.2.2
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

باسکردنی ئەم ئەرکانەش، دەرخەری ئەو حاڵەتەیە کە بیرکردنەوە و بیرۆکەی نوێ و تازە لە ناو رۆشنبیریی و ئەدەبیاتی کۆمەڵگەی کوردیدا دروستبوو، ئامادەیی ئەم نەوە نوێیەش لە بیرکردنەوە و بوونی واقعێکی نوێی کۆمەڵایەتی پێویستی بە بوونی ریباز و بیرۆکەی نوێ هەبوو بۆ گەیاندنی پەیام هۆشیاری خۆیان بە تاکەکانی کۆمەڵگە، بۆیە دونیابینی نوێ و گۆرانکاری لە پەیامەکانیاندا هاتەکایەوە. ئەو هەڵوێستەی شاعیرانیش هاوکات بوو لەگەڵ ئەو گۆڕانکارییەی، کە لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا کوردستانی گرتەوە و لەگەڵ خۆیدا گۆڕانکاری لە بیر و هزر و بنیاتی کۆمەڵایەتی و دیدی شاعیران و نووسەرانیشدا بەدیهێنا. هەر بەم هۆکارەش ئەدەبیاتی کوردیش بە قەبارەی گۆڕانکارییەکان گەشەی سەند و بەرەوپێشچوو.

شاعیر لە ئەنجامی ئەزموونەکانی ژیانیدا بەر کۆمەڵێ رووداوی زۆر دەکەوێت و لەناویاندا دەژی حاڵەت و بابەتی زۆر دەبینێت و تاقیيان دەکاتەوە، ململانێيان لەگەڵدا دەکات، لەگەڵ ژینگە و دەوروبەرەکەی ئاشنا دەبێت و شارەزایی باش پەیدادەکات و زیاتر تێگەیشتنی دەبێت بۆیان. لەنێوانیاندا ڕووداوێك یان حاڵەتێک یان دیاردەیەکی ناو کۆمەڵگەکەی سەرنجی ڕادەکێشێت و کاریگەر دەبێت پێی، لە بیر و هزریدا پەنگدەخواتەوە و دەبێتە خولیای سەری، دواتر بابەتێکی لێدروست دەکات، پاشان هەوڵدەدات لە چوارچێوەی دەقەکەیدا، گیانێکی شانۆیی بەبەردابکات، ئەمەش دەبێتە یەکەم هەنگاوی شاعیر لە نووسینی دەقە شانۆییەکەیدا.

بە رای سیاپۆش ((شیعر، چرایەکە تاریکی ڕێی ژیانمان بۆ ڕۆشن ئەکاتەوە، یارمەتیمان ئەدات لە دۆزینەوەی راستیدا... شیعر وێنەیەکی لە راستی ئەزەلیەوە وەرگیراوە: ئاوێنەیەکە ناشیرینی تیا جوان ئەبینرێ... سەرچاوەیەکە تا ئەبەد جوانی و ژیری لێ هەڵدەقوڵێ، شیعر پەچە لەڕووی جوانییەکی شاراوە لائەدات. شاعیران ئاوێنەی ژیانی کۆمەڵن، پێش ڕەویان لە ژیاندا)) (سیاپۆش، ١٩٣٢: ٢). (سیاپۆش) شیعر بە ژیان و کۆمەڵگە دەبەستێتەوە و ڕای وایە کە شیعر دەبێت ئەرکی ڕەنگدانەوەی واقیعی کۆمەڵگاکەی پێ ببینرێ، بارودۆخ و واقعی خەڵک چۆن بێت، پێویستە ڕەنگدانەوەی لەناو دەقی شیعریدا ببینرێت و ببێتە ئاوێنەی واقع و بارودۆخی ژیانی کۆمەڵگە. هەروەها پێویستە شاعیر لە نووسینی دەقەکەیدا پشت بە بابەت و ناوەڕۆکی گونجاو و سەرنجڕاکێش ببەستێت، چونکە بابەت و ناوەڕۆکی دەق مەبەستە گشتییەکەیە، کە لە پێکهاتەی هەر دەقێکی ئەدەبیدا دەردەکەوێت و دەقی شیعری پێ دەناسرێتەوە.

شاعیران بەهۆی ئەوانەوە بیروباوەڕو گوتاری خۆیان ڕوونکردۆتەوەو بابەتەکانی کۆنیان کردە پردێك بۆ نوێبوونەوەو گەیاندنی پەیامە هاوچەرخەکەیان لە هەمانکاتیشدا بە مەبەستی پەروەردەکردنی نەوەی نوێ و پێگەیاندنیان لەسەر بنچینەیەکی زانستی و ڕاستی و کوردپەروەری، چەندین بابەتی پەروەردەئامێزیان نووسی و پەیامی فێربوون و زانست و زانیاریان بۆ کۆمەڵگە و مێللەتەکەیان ڕوونکردەوە. لەگەڵ ئەمەشدا بە دڵنیاییەوە کە گۆڕانکاری لە لایەنە ئابووری و سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانی ناو کۆمەڵگایەکدا ڕوویاندا، کۆمەڵگا بەرەو قۆناغێکی تر دەبات، واقعێکی نوێ دێتەکایەوە، ئەم بەرەو پێشچوون و پەرەسەندنە لەگەڵ خۆشیدا بابەتی تازە و گۆڕانکاری دیار لە ئەدەب و هونەر و کلتووردا دروستدەکات.

شیعری شانۆیی لەئەدەبی کوردیدا لەگەڵ ئەوەی کاریگەر بووە و سوودی وەرگرتووە لە ڕەگەزەکانی شیعری وەك زمانی شیعری و وێنەی شیعری، وەکو بەشێکیش لە شانۆ سوودی لە توخمەکانی شانۆ بینیوە. هەر بۆیە شیعری شانۆیی لە ئەدەبی کوردیدا لە چوارچێوەی سنووری بابەتە (سیاسی و کۆمەڵایەتی و مێژووی و پەروەردەیی و ڕەخنەئامێز)ەکاندا هەوڵی داوە ناسنامەیەك بۆ خۆی دەستەبەر بکات و تێگەیشتنێکی بە ئاگایانە دروستبکات و ببێتە وەڵامدەرەوەی پرسیارەکانی ئەو کاتەی مرۆڤی کورد و تاکەکانی کۆمەڵگە.

لەم چوارچێوەیەشدا شیعری شانۆیی لە سەرەتای لە پەیدابوونیەوە، لەژێر کاریگەری و کارتێکردنی بارودۆخی ژیانی خەڵک و شارستانی ئەو دەمی کۆمەڵگەی کوردیدا بووە و وێنەی باری دەروونی و کۆمەڵایەتی و خورەوشتی مرۆڤی کوردی گرتووە و باسکردووە. لەبەر ئەوە دەقەکان لەم قۆناغەدا ((چەند پەیوەندی بە کێشەیەکی سیاسیەوە هەیە، هێندەش پەیوەندی بە خاسیەتەکانی کۆمەڵی کوردەواری و دەروونی مرۆڤی کوردەوە هەیە)) (پێربال، ٢٠٠١: ٥٣).

لەدوای ئەم سەرەتایەش دەتوانین بڵێن هەموو ئەمانە بەڵگەی ئەوەن کە لەگەڵ گەشەکردنی هۆشیاری سیاسی و نەتەوەییدا ئەو بابەتانە هاتنەئارا کە ڕەنگدانەوەی خەباتی سیاسی و نەتەوەیی گەلی کورد بوون، بە تایبەت لە ساتە وەختەکانی تاوسەندنی شۆڕشی ئەیلول و نسکۆی شۆڕش و دەستپێکردنەوەی شۆڕشی نوێ، کە بێگومان واقیعی ئەو قۆناغەی ئەدەبیات و شانۆیی کوردی خوازیاری بابەتی سیاسی و نەتەوایەتی بوو.

دەکرێ لێرەدا ئەوە بڵێین : باسکردن و خوێندنەوەو شیکردنەوە بۆ دەقە شیعرە شانۆییەکانی شێرکۆ بێکەس، تێڕامان و دونیابینی شێرکۆیە دەربارەی ئەو سەردەم و شوێن و بارودۆخ و ژینگەیەی کەتیایدا ژیاوە. جیهانبینی و بیرکردنەوەی شێرکۆیە دەربارەی

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/8.2.2
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

بنەما بیرییەکانی و بابەت و ناوەرۆکی (سیاسی و نەتەوەیی و کۆمەڵایەتی و فەلسەفی و .... هتد). کە هەر دوو دەقی شیعری شانۆیی (کاوەی ئاسنگەر ۱۹۷۱، دیوارو دەنگی خوێن ۱۹۷۱) دەگرێتەوە.

((شێرکۆ بێکەس یەکێکە لەو شاعیرانەی، کە لە شیعرەکانی جیانابێتەوە، بەڵکو بەشێوەیەکی بەردەوام هەوڵیداوە خۆی بەشێک بێت لە دەقەکانی، واتە کارەکتەری شێرکۆ و واقیعی ژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتی ئەم شاعیرە لەناو دەقەکانیدا بوونی هەیە))(میرە، ۲۰۲۰: ۱۰٦).

پێویستە ئاگاداری ئەوە بین ئەو سەردەمەی کە شێرکۆ بێکەس تێیدا دەژی و دەبێت بە ساتی سەرەتاکانی نووسینی شیعر و چوونە ناو دونیای ئەدەب و سیاسەت بخەینە بەر چاوی خۆمان و لەسەری هەڵوێستە بکەین، چونکە سەردەمێکی ئاڵۆزو ناسەقامگیرە چ لەرووی باری سیاسی و چ لە باری کۆمەڵایەتییەوە، بە تایبەت جوگرافیای کوردستان کە دووگیان بوو بە رووداوی گەورە و نوێ و تارادەیەک نا ئەزموونکراوی سیاسی، وەک رێکەوتنی یانزدەی ئازارو دواتر تێکچوونی ئەم رێکەوتنە و سەرلەنوێ داگیرکردنەوەی کوردستان و تێکچوونی رێکەوتننامەی یانزەی ئازارو دەستپێکردنەوەی شۆرش و دووبارەبوونەوەو دەستپێکردنەوەی شەڕوشۆڕەکان، لەگەڵ ئەمەشدا نزیکی خودی شاعیر لە شۆڕش و بکەرانی شۆڕش. شێرکۆ بێکەس وەک شاعیرێکی بەرەنگاری و سیاسی بە هەڵوێستی نەتەوەییەوە سەرەتاکانی شیعری خۆی بە ستایلێکی نوێ و شێوازێکی تازەو مۆدێرنی دیارو کاریگەرییانە دەست پێدەکات.

بەشی دووەم

تەوەری یەکەم: بیری سیاسی

بارودۆخ و رەوشی سیاسی راستەوخۆ کاریگەری لەسەر بارودۆخی خەڵک و بابەتی رۆشنبیریی کۆمەڵگە و بیری تاکەکانی کۆمەڵگە و باری ئەدەبیات و هونەر بە شێوەیەکی گشتی هەیە، بەتایبەت کاتێک کوردستان لە ژێر چەپۆکی رەشی داگیرکاری و چەوساندنەوە و پارچەپارچەکردن و زوڵم و زۆرداریدابوو، هەر لەو سەردەم و ساتەدا رۆحێکی گەورەی ئاڵنگاری و بەرەنگاربوونەوە بەرامبەر ئەم ستەم و داگیرکارییە لەناو دەروون و رۆحی مرۆڤی کورد و سەرلەبەری تاکەکانی کۆمەڵگەی کوردیدا ئامادەیی هەبوو. بوونی ئەم حاڵەتە لە رۆحی بەرگری و بەرەنگاریی و ئەم رابوونە نەتەوەییە و ئەم گیانە پڕ لە تێکۆشانە لە ناو میللەتی کورد و کۆمەڵگەی کوردستاندا، هەروەها ئەم جۆرە لە بیرکردنەوە و ئەم گیانە نەتەوەییە، بە دڵنیاییەوە لە ناو گیان و بیرکردنەوە و سایکۆلۆژییای شاعیران و نوسەرانی کورد زیاتر و گەورەتر و هۆشیارانەتر ئامادەیی هەبوو.

لەم تێروانینەوە بۆ چەمکی سیاسەت دەکرێ بڵێین : کە شیعری سیاسیش بۆخۆی جیهانبینیی و هەڵوێستی شاعیرە بەرامبەر دەسەڵات و رووداوە سیاسییەکان و لەم رووەوە (ئەحمەد ئەلشایب) پێناسەی شیعری سیاسی دەکات و دەڵێ: ((بریتییە لەو هونەری ئاخاوتنەی کە پێوەندی بە سیستەمی ناوەوەی دەوڵەت و پێوەندی و پایەی لەنێوان دەوڵەتاندا هەیە)) (ئەلشایب، ۱۹۷٦: ٤).

سیاسەت زانستێکی مرۆڤایەتییەو بەشێکیش لە رۆشنبیری نەتەوەش سیاسەتە، لەرووی چەمکیشەوە مسۆگەرکردنی بەرژەوەندییەکی خودی یان گشتییە، لەهەمان کاتیشدا زانست و هونەرەو پەیوەندی هەیە بە بەرێوەبردنی وڵات، لەگەڵ ئەوەشدا گونجاندن و رێکخستنی بەرژەوەندییە جیاوازەکانە لەسەر ئاستی فەرمانڕەوایی و بەرێوەبردنی وڵات.
لەرووی چەمکەوە دەتوانین بڵێین کە سیاسەت بۆ خۆی ((زانستێکی فەرمانڕەوایی و هونەری پەیوەندییە فەرمانڕەواییەکانە، وەك زاراوە بۆ ئەو کۆمەڵە کاروبارەی کە بۆ دەوڵەت بایەخی هەیەو بۆ ئەو رێگایەی کە فەرمانڕەواکان دەیگرنەبەر بەکاردەهێنرێ)) (مستەفا، ۲۰۱۱: ۸۹).

وەک پێناسەیەک بۆ شیعری سیاسی ((مەبەست لە شیعری سیاسی ئەو شیعرەیە، کە ئەرکی دەربڕینی ئەو بیر و باوەڕانەی پێبینراوە کە پەیوەندییان بە حوکم و دەسەڵات و سیستەمی بەرێوەبردنی کۆمەڵ و وڵاتەوە هەیە، هەروەها باسکردن لە قەوارەیەکی سیاسی وڵات و خۆشەویستی نەتەوە دەگرێتە خۆی)) (ئیسماعیل،۲۰۱۰: ۱۱۱).

شاعیران و روناکبیران وەک توێژێکی دەستەبژێر و دیاری ناو کۆمەڵگە نەک هەر تەنیا بە پاڵپشتی و پشتگیریکردن لەم رۆحی لە ئاڵنگاری وسیاسییە هاوتەریب لەگەڵ کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان وەستانەوە، جگە لەم هەڵویستە بەڵکو هەر خۆشیان بە بەشداری سیاسی و بەشداربوونی راستەوخۆییان لە راپەرین و شۆرشەکاندا ئامادەییان هەبووە و چونەتە ناو ریزەکانی شۆرشەوە و بەشداری چالاکانەیان هەبووە. بە بیری سیاسی و نەتەوەیی و لە جۆشدانی هەستی نیشتمانپەروەری رۆڵەکانی میللەت و تاکەکانی کۆمەڵگەیان لە ماف و داوا رەواکانی خۆیان هۆشیارکردۆتەوە.

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/8.2.2
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

هەر لەم چوارچێوەیەشدا بۆ پێناسەو سەرنج و تێڕوانین دەربارەی شیعری سیاسی سەبارەت بەم جۆرەی شیعر بە بۆچونی (د.محمد دلێر ئەمین میسری) دەڵێ: ((شیعری سیاسی زیاتر لە پروپاگەندەی سیاسی نزیکە و زمان و دارشتنی زمانی ڕاگەیاندنە، یان ورد بڵێین ڕۆژنامەنووسییە، لە دروشم و ئایدیای سیاسییەوە نزیکە، لە دامەزراندنی حیزب و ڕێکخراوی سیاسی و دەوڵەتدا زیاتر دەچەسپێ و گەشە دەکات)) (میسری، ٢٠٠٤: ٨٩). بەم فاکتەرانەش دوان و قسەکردن لەسەر بابەتی سیاسی و بیرکردنەوەی سیاسییانە هاتەکایەوەو تیایدا زیاتر بیر و هزری شاعیر لە ناوەرۆکی دەقەکاندا دەردەکەوت، هەروەها تیایدا شیعری سیاسیش بۆ خۆی ئەو پەیامەی دەگەیاند، کە هەڵوێستی شاعیرە بەرامبەر دەسەڵات و فەرمانڕەوایی و ڕووداوە سیاسییەکان.

شاعیرانی کورد و شانۆکارانیی کورد بۆ گەیاندنی ئەم پەیامە و هاوتەریب لەگەڵ ئەم ئاڕاستەیە لە هەوڵدان وتێکۆشانی بەدەوامدابوون، بۆیە تەلعەت سامان رای وایە ((زۆربەی شانۆکارانی کورد لە دەروازەی سیاسەتەوە هاتونەتە سەر شانۆ، شانۆیان کردۆتە کەرەسەیەك و خەباتی ڕۆشنبیری و نەتەوایەتیان بەهۆیەوە ئەنجام داوە)) (سامان، ٢٠٠١: ل٦٣).

هەر لەمبارەیەوە عەبدوڵڵا ئاگرین دەڵێ: (لەبەر ئەوەی کورد تا ئێستا خاوەنی قەوارەیەکی سەربەخۆی بۆ خۆی دابین نەکردووە، شیعرە سیاسیەکەشی ڕەنگدانەوەی ئەو واقیعە تاڵەیەتی و هانی ڕۆڵەکانی دەدا کۆشش و خەبات لە پێناو دامەزراندنی قەوارەیەکی سیاسی سەربەخۆ لە کوردستاندا بکەن, بەپێی ویست و بەرژەوەندی بەرز و گشتی گەلی کوردستان و بەڕێوەبردنی دەسەڵاتی حوکم و حکوومەت دیاری بکەن)(ئاگرین، ١٩٩٦: ٤٥).

کەواتە شیعری سیاسی کوردی لە ئاکامی داگیرکاری و داگیرکردنی کوردستان و نەبوونی دەوڵەت و قەوارەیەکی سیاسی کوردی سەری هەڵداوە. ئەوەی دیارە سەرەتاکانی سەدەی بیستەم، قۆناغ و بارودۆخێکی نوێیان لە جیهان و لە کوردستانیشدا دروستکرد و لە ڕووی سیاسییەوە زەمینەی ئاڵوگۆڕێکی گەورەیان رەخساند، هەر بۆیە بابەت و بیری سیاسیش ڕاستەوخۆ و بەشێوازێکی نوێ و سەردەمییانە چووە ناو ئەزموون و دنیای شیعرییەوە، هەر بۆیە رەنگدانەوەی بیری سیاسی لەناو دەقەکاندا دەبینرێت و ئامادەییەکی تەواو سەرنجراکێشی هەیە.

هەرچی بۆچوون و تێڕوانینی ئێمەشە سەبارەت بە شیعری سیاسی کوردی لەو بۆچوونە خۆی دەنوێنێ، کە دەشکرێت بڵێن : چەمکی شیعری سیاسی هەڵویست و ڕای تاکەکانی کۆمەڵگەیە بەرامبەر بە دەسەڵات، کە لە تێڕوانینیی هاوڵاتی بۆ جۆری دەسەڵات و حوکمڕانی سەرچاوەی گرتووەو لە پاڵ مەبەستە شیعرییەکانی تردا گەشەی کردووەو بەتایبەتیش لە پاش جەنگی یەکەمی جیهانییەوە زیاتر گەشەی سەندووە. درووستبوون و ئامادەیی ئەم هەڵوێستە وەک جۆرێک لە ئاگایی و هۆشیاری سیاسی و نەتەوەیی کاریگەرییەکی دیار و ئاشکرای لەسەر قۆناغەکە دەرخستووە. بۆیە بارودۆخی ئەو سەردەمەی کوردستان فاکتەری هاتنەکایەی شیعری شانۆییە، کە ئەویش لەژێر کاریگەری کێشە سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابورییەکاندا پەنگی خواردۆتەوەو شاعیران هەوڵیانداوە لە ڕێگەی گوزارشتی شیعرییەوە چارەسەرێکی بابەتیانەو زانستیانەی گونجاو بۆ ئەو کێشانە بدۆزنەوەو تاکەکانی کۆمەڵگەو خەڵکیان لە بارەوە هۆشیاربکەنەوەو بە ئاگایان بهێننەوە.

بەمەبەستی هۆشیارکردنەوەو هەوڵدان و کارکردن بۆ وەرگرتن و بەدەستهێنانی مافە سیاسی و مرۆییەکانی کۆمەڵانی خەڵک، شاعیران کاریان لەسەر بیرە سیاسی و بابەتە نەتەوەییەکان کردووە ئاوڕدانەوە لە کەلەپور و بیروباوەڕی دێرینی میللەتی کورد یەکێك بووە لە ئامانجە سەرەکییەکانی شاعیرانی نوێخوازی ئەو سەردەمە، بۆ ئەوەی تا مرۆڤی کورد شانازی مێژووی رابردووی باپیرانی خۆیەوە بکات و مێژووی خۆی لە یاد نەکات و بیروباوەڕی نەتەوەیشی بەهێزتر بکات، لەبەر ئەم فاکتەرانە بابەت و مێژووی کۆنی کورد کرانە هەوێنی چەندین بابەتی شیعری شانۆیی و شاعیران بەهۆی ئەو شیعرانەوە بیروباوەڕ و پەیامی خۆیان ڕووندەکردەوە و بابەتەکانی کۆنیان کردە پردێك بۆ نوێبوونەوە و گەیاندنی پەیامە تازە و هاوچەرخەکانیان.

لە هەمانکاتدا شاعیران بە مەبەستی پەروەردەکردنی نەوەی نوێ و پێگەیاندنیان لەسەر بنچینەیەکی نەتەوەیی و گیانی بەرەنگاری و کوردپەروەری، هەروەها ئەو بارودۆخە سیاسییە ئەوەی خواستووە وەک پێداویستییەکی هەنووکەیی ئەو کاتە، بونەتە هۆکارێکی سەرەکی کە چەندین بابەتی سیاسی و نەتەوەیی و پەروەردەئامێزیان نووسی و پەیامی فێربوون و نەتەوەیی بوون و هۆشیاری سیاسیان بۆ کۆی ڕۆڵەکانی میللەت و تاکەکانی کۆمەڵگەی کوردی ڕووندەکردەوە و هۆشیاری و بیری سیاسییان لە ڕێی کاری شانۆییەوە پێشکەشدەکردن. هەر بۆیە دەشێ بڵێین زۆرجار سیاسەت و بارودۆخی نەتەوەیی ڕاستەوخۆ ڕۆڵی هەبووە لە هەڵبژاردنی بابەتە شانۆییەکان و پێشکەشکردنی نمایشە شانۆییەکان، بۆ نموونە وەك (کەرەلۆتی مەنووچەر) لە نووسینی برایم ئەحمەد و دەرهێنانی ڕەئوف یەحیا و رەفیق چالاک، کە لە (١٩٤٨/٣/٢١)دا (حزب التحرر الوطنی) سەرپەرشتی پێشکەشکردنی کردووە)(پیربال، ٢٠٠١: ٤٤).

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/8.2.2
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

ئەم بەرهەمە بەناوی (تێکۆشانی ڕەنجبەران) پێشکەشکراوەو دوای (٩) ڕۆژ لە نمایشکردنی جەندرمەکانی میری ئەو سەردەمە هەڵیان کوتاوەتە سەر ئەندامانی بەرهەمەکەو لەگەڵ هەزارەها ڕۆڵەی تری کورددا لە بەندیخانە توندکران)(تەنیا،١٩٨٥: ٥٩).

وەک گەرانەوەیەکی مێژووی ئەوەی لێرەدا گرنگە ئاماژەی پێبکرێت و باسبکرێت، ئەوەیە کە یەکەم دەقی شیعری شانۆیی لە ئەدەبی کوردیدا لە ژێر کاریگەری و ڕۆشنایی بیری سیاسی و نەتەوەییدا هاتۆتەکایەوە، دەتوانین بڵێن : شیعری (ئینتیباه) وەک یەکەم دەقی شیعری شانۆیی لە شێوەی ئۆپەرێتدا لە ژێر کاریگەری بیر و هزری سیاسی و نەتەوەییدا لە لایەن (شێخ نووری شێخ ساڵەح) نووسراوە و گوزارشتە لە حاڵەتێکی سیاسی ئەوسەردەمەی کوردستان)(عەوڵڵا، ٢٠١١: ٢٧٠).

شێخ نوری، لەبواری ئەدەبیات و ڕێچکەی شیعری نوێدا بەسەرقافڵە و تازەکەرەوەی شیعری کوردی دادەنرێت، شیعرەکانی خزمەتێکی گەورەی بەگەشەکردنی زمانی پاراوی کوردی کردووە. بەسەرنجدان لە نووسین و شیعرەکانی چەندین بابەت وتاری سیاسی و لێکۆڵینەوەی ئەم شاعیرە بەرچاودەکەون کەدەرخەری ئاستی هۆشیاری سیاسی و ئاستی زانستی و ڕۆشنبیری ئەم شاعیرە گەورەیە دەردەخەن، تەنانەت لەبواری نووسینی ئۆپەریت و دەقی شانۆگەریدا ئەستێرەیەکی درەوشاوەیە،

شیعری (ئینتیباه) نموونەیەک بۆ بیری سیاسی

دلاوەران :
ئەولادی وەتەن ئێمە کەوا میللەتی کوردین
بۆ غایەیی ئاسایشی میللەت هەموو گوردین
شێرانە ئەوا مەعرەکە ئارایی وەغا بووین
بۆ ڕشتنی خوێناوی عەدوو حازری ڕا بووین
لە پێشمانەوە هەروا، بەیداخی زەفەر ئەڕوا
ڕیشەیی عەدوو با دەربێنین، حەق بە دەستی خۆمان بستێنین
بۆ نەمانی مەزالیم، سوارانی جەنگی
تەپڵی بازیان لێدا بە شۆخ و شەنگی

باوک :
لەم وەزعە گەر ئەی دوشمنی کورد ئێوە ئەپرسن
ئەم هەمهەمەیە میللەتە هەڵساوە بترسن
کفن بۆ خۆتان ببڕن، هەر لە ئێستاوە بمرن
لازمە لەبەر غەم و حەسرەت، ببن ئەشک ڕێژی مەزەللەت
ئەی دلاوەرانی وەتەن، وەرنە ئیمداد
باوک بە پەرۆش لێتان ئەکا ئیستیمداد
کوردانی غەزەنفەر شکەنی مەعرەکە ئاغووش
نابێ بکەن ئەم باوکی خۆتانە فەرامۆش **(عەبدولواحید، ٢٠٠٨: ٤٩٩).**

شاعیر لێرەدا باسی ئەو ئامادەییە دەکات کە ڕۆڵەکانی میللەت تیایاندایە دەربارەی خۆبەختکردن و بەخشینی خوێن و گیانیان بە وڵات و بەرگریکردن لە خاک و نیشتمان و نەتەوە بەرامبەر داگیرکەران، سەندنەوەی مافی خۆیان و وەستانەوە بەرامبەر هەموو چەوساندنەوەیەک و غەدرێک کە دەرهەق ڕۆڵەکانی گەل و تاکەکانی نەتەوە کراوە. لەگەڵ ئەوەشدا ویستویەتی حاڵەتێکی سیاسی و نەتەوەیی دەرببڕێت و باسی ئەو بارودۆخ و واقعە بکات کە لەو زەمەن وسەردەمەدا لە کوردستاندا ئامادەیی هەبووە و خەڵکی نەتەوەی ئێمەی تیایدا ژیاوە.

ئەوەی پێویستە لێرەدا هەڵوێستەی لەسەر بکەین و بابەتێک کە باسی بکەین ئەوەیە ئەو سەردەمەی کە شێرکۆ بێکەس تێیدا دەژی و سەرەتاکانی نووسینی تیایدا دەست پێدەکات، سەردەمێکی تەواو ئاڵۆزو تەواو ناسەقامگیرە لە باری سیاسی، ناسەقامگیرو تا رادەیەک شێواو، شێرکۆ بێکەس وەک شاعیرێکی بەرگری و بەرەنگاری سیاسی، بە هەڵوێستە نەتەوەییەکانیەوە سەرەتاکانی شیعری خۆی بە ستایلێکی نوێ و کاریگەرییانە دەست پێدەکات. دروست هەر وەک بە بۆچوونی (خلیل مطران)دەڵێت: ((شیعر دەبێت وێنەی ژیانی سەردەمەکەی بکێشێ، دیارە ئەمەش بنەمایەکی سەرەکییە لە ڕێبازی واقیعی و هەنگاوێك بوو بۆچوونە ناو ئەم ڕێبازە))(ئیسماعیل، ٣٢).

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/8.2.2
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

ئەوەی گرنگە و پێویستە لێرەدا باسیبکەین ئەوەیە کە ڕاستەوخۆ ئەزموونی شیعریی شێرکۆ ببەستینەوە بە واقع و ڕووداوەکانی کۆمەڵگای کوردییەوە کە لە سەرەتای ساڵانی حەفتاکان و ساڵانی دوای ڕێکەوتن و تێکچوون و ئاڵۆزبوونەوەی بارودۆخ، چونکە شێرکۆ بێکەس لە تێکرای ئەو ڕووداوانەی سەردەمەکەیدا ئامادەبوونی بەرچاوی هەبووە و وەک بەشداربوویەکی ناو ئەو رووداو و بارودۆخە سیاسی و نەتەوەییانە کاریگەربووە پێیان و لەژێر کاریگەرییاندا بووە.

مەریوانی وریا قانع دەربارەی شێرکۆ بێکەس دەڵێت: ((ئەگەر بکرێت ئەزموونی ئەدەبی شێرکۆ بێکەس لە ڕستەیەکدا کورت بکەمەوە، دەکرێت بڵێم : ئەوەی ئەم شاعیرە لەناو ساڵە تاریکەکانی سەدەی بیستەمدا ئەنجامیداوە، گواستنەوەی ئەزموونی کوردبوونە بۆ ناو شیعر، بەڵام کوردبوون بە چ مانایەك و لە کام دیدو گۆشەنیگاوە، بێگومان کوردبوون بە مانا ناسیۆنالیستە بەرتەسکەکەی نا، بە مانا ئەتنییە داخراوەکەی نا، بەڵکو کوردبوون وەك دۆخی دەرکردنی کۆمەڵێك مرۆڤ بە زۆر بۆ دەرەوەی مێژوو و دەرەوەی زەمەن، وەك گوناهێکی گەورە بەرانبەر بە مرۆڤ وەك هێما بۆ پرۆژەیەکی گەورەی وێرانکردنی مرۆڤ لە دونیای هاوچەرخدا)) (قانع، گ.ژ. ٧٦: ١١).

لێرەدا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە شێرکۆ بە ڕێژەیەکی بەرچاو لەناو مێژووی میللەتەکەیدا ئامادەیی هەبووە و بەردەوام لەناو ئێش و ئازار و کارەسات و ڕووداوەکانی نەتەوەکەیدا ژیاوە و ئامادەییەکی دیار و ئەکتیڤی هەبووە، بە بۆچوونی عباس تۆفیق (شاعیر ئەو کەسەیە کە بە شیعرەکانی وێنەی ئێش و ئازاری خەڵکە گشتییەکە دەکێشێ و نەتەوە هەموو پێی کاریگەر دەبن و شیعرەکانی بەهۆش و ئازاری میللەت ئاو دەدا و دەینەخشێنێ)(تۆفیق، ١٩٧٨: ١٥٨).

لەم چوارچێوەیەشدا ڕووکردنە بیری سیاسی لای شاعیرانی کورد و ڕۆشنبیرانی کورد لەو حاڵەتەوە هاتووە کە لێرەدا دەکرێت بڵێین : ئەم ڕاو بۆچوونەی گەورە ڕۆمانووس و ئەدیبی جیهانی (مارکیز) زۆرجوان و باش کۆمەکمان دەکات، کاتێك دەڵێت: ((شتێکی ئاسان نییە لە ئەمریکای لاتین بژی و پێچەوانەی سیاسەت بی، چونکە واقیع و سیاسەت پێکەوە گرێ دراون، کە پاڵت پێوەدەنێت نەك هەر بۆ پابەندبوونی حیزبایەتی، بەڵکو بۆ بەشداری کردن بەشێوەیەك لە شێوەکان، هەروەها سیاسەت هەمیشە مانای پابەندبوونی حیزبایەتی نییە)) (دەشتی: ٢٠٠٩: ٥٦).

شێرکۆ بێکەس دروست وەک ئەم ڕاو بۆچوونەی مارکیز، بە ئامانجی تێکۆشان لە پێناوی میللەت و لە سۆنگەی ئەو واقیع و پاشخانە مێژووییەی نەتەوەکەیەوە بە ئاراستەی بیری سیاسی و بەشداربوون لە کایەی سیاسەت و کارکردنی لە حیزبدا هەنگاوی ناوە، دواتر بە کردەوەو بەبابەت و بە بیرو هزری جیهانبینی خودیانەی خۆی و بە شیعرو ژیان و تەواوی هەڵوێست و هەستەکانییەوە، چۆتە ئامێزی سیاسەتەوەو خەبات و تێکۆشانی لەناو ڕێکخراو حیزبی سیاسیدا دەستپێکردووەو لەگەڵ ئەم حاڵەتەشدا بەدەوام خاوەنی ڕاوبۆچوون و هەڵوێستی ڕاشکاوانەی خۆی بووە.

هەر لەگەڵ ئەم باسەشدا (هێمن)ی شاعیر لەو بارەیەوە ڕایەکی هەیە و دەڵێت: (من پێم وانییە ئەدەب لە سیاسەت دووربێ و هەرکەس دەتوانێ نەوعێك لە ئەدەب بۆ خۆی هەڵبژێرێ... بەڵام ئەدەب، هەموو ئەدەبێك کەم و زۆر لە خزمەتی سیاسەتدا هەر هەیە)(دەشتی، ٢٠٠٩: ٤٥).

سەرەتا باسەکەمان بە داستانی (کاوەی ئاسنگەر) ی شێرکۆ بێکەس، کە داستانێکی هۆنراوەیی سەر شانۆیە لە (٩) تابلۆدا دەستپێدەکەین، ئەم دەقە بە تەنها شانۆنامەیەکی شیعری نییە، بەڵکو داستانێکی مێژووییە و سەر بە مێژووی ڕابردووی میللەتی کوردە، کە بەستراوە بە سەردەمێکی کۆن زۆر پێشتری نەتەوەی کوردەوە. کە تا ئەم ساتەش لە خوێن و هەستی نەتەوایەتی میللەتی کورددا بە گەورەیی و هەستێکی بەرز و دیاری کوردانە و نەتەوەییانەوە لەناو بیر و دەروون و ناخی سەرلەبەری تاکەکانی نەتەوەی کورددا ئامادەیی هەیە و لە ژیانەوەی بەردەوامدایە. بەدەر لەوە ئەم داستان و ڕووداوە ئەفسانەییە میللییە لە چوارچێوەی هۆنراوەدا، گرنگییەکی تر و بەهایەکی تایبەتیتر بۆ دەقە شیعرییەکە دروستدەکەن، لەگەڵ ئەمەشدا بیر و ناوەرۆکێکی سیاسی و نەتەوەیی و خەمی نەتەوە و تاکەکانی میللەت لە فەزای دەقەکەدا تەواو ئامادەیی هەیە.

سوێندە، سوێندی کورد پەرستی
سوێندی سەر شۆڕی نەویستی
سوێندی بڕوا و خۆشەویستی
سوێندی لە خۆ .... داماڵیینی،
بەرگی نۆکەری و ژێر دەستی
سوێندە سوێندی کورد پەرستی

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/8.2.2
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

سوێندە بۆ خۆری سەربەستی
سوێندە هەموو ئەیڵێینەوە
سوێندە... کە ناگەڕێینەوە
سوێندە بەو خوێنانەی ڕژان
بوون بە چراوگی ڕێی ژیان
سوێندە بەو سکانەی سووتان
سوێندە بە فرمێسکی دایکان... (بێکەس، ٢٠٠٩: ١٦٦)

شێرکۆ لەم شیعرە شانۆییەیدا، بڕوا بە ماف و هێزی وەرگرتنەوەی مافی زەوتکراو و سووربوون لەسەر وەرگرتنەوەی مافی ئازادی و سەربەستی و بەجێهێشتن و دەرچوون لە دیلی و کۆیلەیەتی، لەناو بیر و هزری شێرکۆدا، کۆی هەموو پانتایی دەقە شیعرییەکەی گرتووە. بڕوا و متمانە بە وەرگرتنەوەی ماف و سووربوون لە سەری و هەوڵدان و تێکۆشان بۆ وەرگرتنەوەی لە لایەن کاوە و هاوبیرەکانیەوە لە بەرزترین سۆز و گەرمترین گوزارشتدا دەبینرێت و بەرز دەبێتەوە.

ئازاری وڵات و کامێرای چاو و بیرکردنەوەو مەعریفەی عەقڵ، یەک میکانیزم و هزرو بیر هەڵیان دەسوڕێنێ، ئەویش بیری سیاسی و کوردایەتییە، زەمینەی ئەم بیرو هزرو جیهانبینییە، سەرەتای لەدایکبوون و دروستبوونی بەشی هەرەزۆری بەرهەم و شاکارەکانی شاعیرە و بیرکردنەوە و دونیابینی سیاسی و نەتەوەیی شێرکۆ زۆر ورد و کاریگەریانە دەردەخات.

((پێش ئەوەی دوا تابلۆی داستانەکە دەست پێبکات، پێش هەڵسان و شۆڕش و خوێن ڕشتن، بڕوا بەهێزی هەق و سووربوون لە سەری، لە لایەن کاوە و هاوبیرەکانییەوە لە بەرزترین سۆز و گەرمترین سروودادا بەرز دەبێتەوە)) (فوئاد، ٢٠٠٦: ١٤).

سوێندە ئەیخۆین بەو زەمانەی
بوونی کوردی پێ پژاوە
سوێندە ئەیخۆین بەو وڵاتەی
کوردستانی دایکی ناوە
بەشاخ و داخ و نزاری
بە هەموو مشتە خۆڵێکی .....
بە ئاو و بەرد و داری **(بێکەس، ٢٠٠٩: ١٦٧)**

لای شێرکۆ هەر لە سەرەتای لاوێتییەوە بابەتی خاک و زمان بەردەوام بەشێک بووە لە بیری سیاسیانەی شاعیر، خەمی خاک و زمان بووە بە بابەت و کێشەیەکی سەرەکی و هەمیشەو بەردەوام لەگەڵ ئەو ڕووداوانەدا ژیاوە، کە لەناو جەرگەی ژیانی میللەتەکەیدا بەرپابوون هاتوونەتە پێش و کاریگەرییان هەبووە لەسەر خاک و زمانی ئەم گەلە. خەمی زمانی نەتەوەو خاکی کوردستان و جوگرافیای وڵاتی کورد بەشێکی دانەبڕاو بووە لە بیرکردنەوەو ژیانی ڕۆژانەی شاعیردا.

شاعیر بەو ئەندازەی پەیوەستە بە خاک و زمانەوە، ئەوەندەش پەیوەستە بە خەڵکەوە. ئەمەش دووانەیەک پێکدەهێنێت، کە دووانەی خاک/ خەڵکە، کە دووانەیەکی پێکەوە پەیوەستن و هیچیان بێ بوونی ئەویتریان بوونی نییە هەردووکیان پەیوەست وئاوێتە بەیەکتر مانادەدەن. ئەم هەرچۆن خەمی خاک و زمان بووەتە خولیاو خەمی هەمیشەیی بەهەمان شێوە خەمی خەڵکیش هەڵدەگرێت. بێگومان ئەم خەمەش دەچێتەوە ناو چوارچێوەی بیرکردنەوەیەکی سیاسییانە.

لەلای شاعیر بیری سیاسی و بابەتی سیاسی ئەو مەشخەڵە بووە کە پێویست بوو لە بەردەم ڕێبازی خەباتی گەلەکەی و بەرەوپێشەوە چوونی ئەو خەباتە ڕۆشن بکرێتەوە و بەردەوام وەک ئاسۆیەکی ڕوون بۆ ئازادی و سەربەستی و پاراستنی زمانی نەتەوەو خاکی کوردستان کاری تێدا بکات بۆ خامۆش نەبوونی و بەردەوام بە بڵێسەداری مانەوەی.

ئەشێ بڵێین شێرکۆ بێکەس هەر لە سەرەتای دەستپێکردنی ژیانی ڕۆشنبیری و ڕوناکبیری و ژیانی سیاسییەوە، لە دەروازەی شیعرەوە چۆتە ناو دنیای سیاسەت یان لە دەروازەی سیاسەتەوە هاتۆتە نێو دنیای شیعرو ئەدەب، بەوەی چونکە بەهەر دوو بۆچوونەکەدا دروست دەبێت، لەبەرئەوەی شاعیر هەر لە سەرەتای گەنجێتییەوە، هەست و سۆزو هونەرو بەهرەی شاعیرانەی بە ئاگایی و هۆشیاری سیاسی و گیانی نەتەوەپەروەرانە دروستبووە. لەڕاستیدا ئەم دەقە شانۆنامە شیعرییە، شایانی لەسەر وەستان و دیقەت لێکردنە، چونکە دەقێکە لە کایەی مێژوو و بابەتی کۆمەڵایەتی وبیرکردنەوەیەکی سیاسیانەدا، ئیشی خۆی دەکات و لە خودی

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/8.2.2
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

خۆیدا، نیشاندەری لایەن و خەسڵەتەکانی بەرهەنگاری و سیاسییە، ئامادەییەکی گەورەی گیانی ئاڵنگاری بەرامبەر دەسەڵاتی داگیرکەر و چەوسێنەر، وەستانەوەیە بەرامبەر ویستی کۆنترۆڵکردنی مرۆڤی کورد، هەوڵدان بۆ دەرچوون لەو دیلێتییە لەم دەقەدا زۆر ورد دەبینرێت.

وەک شاعیر، شێرکۆ لە پانتایی و مەیدانی نووسینی شیعردا لێهاتوو و دیار و سەرکەوتوو بوو، چونکە دەسەڵاتێکی گەورەی بەسەر زمانی نەتەوەکەیدا دەشکا. هەر وەک چۆن ئاگاییەکی باشی دەربارەی زمان و هەموو زاراوەکانی زمانی کوردی هەبوو، بە هەمان شێوەیش، شارەزاییەکی کارامەی وشە و دەربرینە زمانەوانیەکان بوو.

شێرکۆ بێکەس، شارەزایەکی پسپۆڕئاسای مێژووی نەتەوەو رابوردووی کوردو جوگرافیای کوردستان و فەرهەنگی کوردەواری بوو، دوژمن ناسێکی باش بوو. ناسۆرو ئازاری میللەتەکەی زۆر کاریگەرییانە هەست پێدەکرد. بەهەرەو سەلیقەی شاعیرانەی گەورەو بە هەست بوو، چاوی کامێرای بەئاگابوو، ورد سەرنجی لە رووداو و بەسەرهاتە سیاسی و نەتەوەییەکان دەداو شیکردنەوەو خوێندنەوەی هۆشیارانەی بۆ دەکردن، لە رێگەی زمانی شیعرەوە بە جۆرەها فۆرمی جیاوازی شیعری و ئەدەبی گوزارشتی لێدەکردن. خەمی هۆشیارکردنەوەی نەوەکانی میللەت و تاکەکانی کۆمەڵگەو نەتەوە خەمێکی بەردەوامی شاعیر بووە لە هەر سات و سەردەم و شوێنێکدا بوو بێت.

شاعیر زۆر ئازایانە و واقعبینیانە بەڵێنی دەرچوون لە ژێردەستی و کۆتوبەندی دیلی و کۆیلایەتی، دواتر درووستبوونی ئیرادەی تێکۆشان و شەڕکردن تا حاڵەتی وێرانکردن و سوتانی کۆشکی تاوان و تێکشکاندنی تاریکی شەو و رزگاربوون و گەیشتن بە ماڵی ئازادی و سەربەستی، لە رێگەی خەبات و تێکۆشان و شۆڕشکردن و هەوڵدان بۆ بەدەستهێنانی ئەم ویست و واقیعە، بیری سیاسیانەو خەبات لای شێرکۆ دەردەخات لەم دەربڕین و گوزارشتکردنەدا.

لە تابلۆی چوارەمدا کاوە بە تووڕەیی و توندوتیژییەوە
بەڵێن بێ بتی ئەفسانەی
دیلی و ڕسوایی بشکێنم
تەخت و تاراجی ژێر دەستیی
لە بنەوە هەڵ تەکێنم
قەڵاو زیندانی ئەژدەهاک
بڕوخێنم ....
بەڵێن بێ کۆشکی تاوانی ...
لەگەڵ خۆیدا بسوتێنم
سەری ئەم تاریکە شەوە
بنەوێنم ...
خۆری سەربەستی و ئازادیی
بە دەستی خەبات هەڵبێنم **(بێکەس، ٢٠٠٩: ٦١)**

واقیعبینی هەر ئەوە نییە شاعیر وێنەی ئازارو ناسۆر و ژانەکان کۆپی بکاتەوە، لە وشەو رستەی جوان و شێوازی ئەفسووناویدا باسی بکات و پێشکەشی بکات، بەڵکو پێویستە شاعیر ئەو دونیایە بەجێبهێڵێ و ئەو هیواو ئاسۆیەش بەدی بکات، کە مژدەبەخشی ژیان و دونیایەکی نوێیە، دەرخەری هاتنی قۆناغێکی نوێیە لە گۆڕانکاری. لەمەوە شێرکۆ مژدەی ئەو جیهانە ڕادەگەیەنێت کە لە سبەینێی و لە ئایندەدا میللەت هەوڵ و کۆششی بۆ دەدا و لە خەبات و تێکۆشانی بەردەوامدایە بۆی. هەر لەگەڵ ئەم باسەدا بە بڕوای ئەحمەد میرە (شێرکۆ بێکەس بۆ جوانییەکانی ژیانی خۆی و نەتەوەکەی دەنووسێت، وەك چۆن بۆ ئازارو نەهامەتییەکانی ژیانی خۆی و نەتەوەکەشی دەنووسێت. شێرکۆ یەکێکە لەو شاعیرانەی، بەدرێژایی قۆناغەکانی شیعر نووسینی، دژی دۆخی باوی چەوساندنەوەو زوڵم بووە، بەڵام لە هەر قۆناغێکدا بە جۆرێکی جیاواز (ژیان و ژینگەیی ژیانی)، ئەو ڕەهەندی یاخیبوونەیان لەلا بەرجەستەکردووە، هەرگیز نەیویستووە گیانی خۆڕادەستکردنی تێدا سەرهەڵبدات)(میرە، ٢٠٢٠: ١١٧).

لە شانۆی کاوەی ئاسنگەردا و لە تابلۆی یەکەمدا کاتێک سێ کاسەسەر لە گفتوگۆیەکدا لەگەڵ (زێمری)دا دەبن لە وەڵامی زێمریدا

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/8.2.2
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

المجلد (8) – العدد(2)، كانون الأول 2024
ISSN 2520-7377 (Online), ISSN 2520-5102 (Print)

کاسەسەری یەکەم و دووهەم بە یەک دەنگ وەڵامی دەدەنەوە:

کوڕی کاوەین
حەوت برا بووین
پێکەوە زنجیر کرابووین
شەشمان بۆ مار بووین بە خۆراک
تا چاک بێتەوە ئەژدەهاک
بەڵام بێسود، مار تا ئەهات
ئەوسن و برسی تر ئەبوو
بۆ مێشکی تر هارتر ئەبوو
ئێستاش ئێمە:
تەنها یەک برامان ماوە
زاماوا: کاوەی باوکیشتان هەر ماوە؟
زێمری: ڕاستە چارێ ئەویش ماوە (بێکەس،٢٠٠٩: ١٧)

شێرکۆ بێکەس زۆر بە ئاگایانە و بەڕوونی لە دەقەکانیدا لەسەر هەردوو ڕەهەندی مێژوویی و ئەفسانە کاریکردووە، کە ئەم ڕەهەندانە، ڕاستەوخۆ پەیوەندیی قوڵیان بە ژیانی تاک و کۆمەڵگاوە هەیە، شێرکۆ بێکەس چەندە خاوەنی خەیاڵێکی قووڵی شاعیرانەیە، هێندەش بەئاگایە لە مێژووی نەتەوە داستان و ئەفسانەکانی ناو کۆمەڵگەی کوردی.

وەك بابەتی شانۆ، لەم بەرهەمەدا بە دەستپێکێک و پێشەکییەکی زۆر ورد و گەڕانەوە بۆ مێژووی داستانی کاوەی ئاسنگەر داڕێژراوە، کە وردە وردە خوێنەرو بینەر ڕائەکێشێت بۆ ناو گەرمەی بابەتەکەو بەشێکی بەسەرهاتەکەی دەخاتە ناو دەروونییەوە، پێشکەشکردن و گەڕانەوە بۆ مێژوو کارەساتەکان، کە دوان لەم کاسەسەرانە کوڕی کاوە بوون، بە شێوەیەکی کاریگەرو زوڵم و زەبروزەنگی ئەژدەهاکمان بۆ ڕووندەکاتەوە، لایەنی بەزەیی و هاوبەشی خەم و پەژارەمان تیا ئەجولێنێ هەر لەمەشەوە، بیرو ئایدیای سیاسی و هۆشیاری سیاسی لەلای مرۆڤی کورد دەربارەی جۆری ژیانی زوڵم و چەوساندنەوەو بەندێتی تیادا دروست دەکات.

هاوتەریب تا ئەو رادەیە، ئەوەندەش واقیعبیینانەو بەشێوازێکی ئەدەبییانەی بەرزو دیار مامەڵەی لەگەڵ کەرەستەکانی ناو دەقە شیعرییەکاندا کردووەو مانای نوێ و بیری وردی پێ بەخشیون، بە مانایەکی تر شاعیر بابەتی مێژوویی و ئەفسانەی ئاوێتەی یەکترکردووەو زۆر بە قووڵی و وردی پابەندبوونی خودی خۆی بە مەینەتی و ئازاری ژیانی تاک و کۆمەڵگەو میللەتەکەیەوە باسدەکات و دەخاتەڕوو.

شێرکۆ بێکەس لە دەقی (دیوارو مەرگی خوێنیشدا) کە تابلۆیەکی هۆنراوەیی سەر شانۆیە، لە (ژ.٢ گۆڤاری روانگە، وەک نامیلکەی روانگە)، لەساڵی (١٩٧١) بڵاوکراوەتەوە))(روانگە، ٢٠٠١: ١٤٢) باس لە (سێ) زیندانی دەکات، کە لەناو زیندانێکدا بەندن و هەر یەکێکیان لە ژوورێکی تەنیادان و لە بەردەمی هەر ژوورێکدا یاساوڵێکی چەتەوڵی رووگرژو مۆن ڕاوەستاوە.

بەندی یەکەم: خۆرێکی تر، دەنگێکی تر .. ئەخوڵقێنم
ئەوەیەکی بێگومانی ماندو نەبوو
بە ڕووتا ڕائەپەرێنم،
دیسانەوە لە نووکەوە دەست پێ ئەکەم
گەڵای کۆنی درەختی پیر ئەوەرێنم
هەر لە زەویی ئاوێستاکەی لەوەو بەرا
دیسانەوە ... خوێن ئەچێنم
خوێنی تازە.
ئەوسا .. ئەوسا
تۆوی خوێنم .. گوڵە گەنمی .. بەیان ئەگرێ
زامی زەویم .. دەخڵی مژدەی تیا سەوز ئەبێ

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/8.2.2
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

المجلد (8) – العدد (2)، كانون الأول 2024
ISSN 2520-7377 (Online), ISSN 2520-5102 (Print)

هەوری ئاسمانی شۆڕشم
بەناو لێزمەی بارانی خوڕ
دڵۆپی .. گڕ
بەسەر شەونمی دێمی تینووی چاوەڕوانیما،
ئەبارێنێ (بێکەس، ٢٠١١: ١٤٢)

شێرکۆ بێکەس لەم شیعرەدا ئەو پەیامەمان پێدەگەیەنێت، کە باس لە چاوەڕوانی و هیوای هاتنی ڕۆژێکی نوێ، کە تیایدا مژدەی هاتنی ئازادی و دەرچوون لە ستەم و ژێردەستی ودیلێتی، بەڵێنی دروستبوونی نەوەیەکی تازە بە گیانێکی پڕ وزەو ویست بۆ ئازادی و بە ئاگاو داکۆکیکەر لە ویست و ماف و سەربەستییەکانی خۆی رادەگەیەنێت.

بیری سیاسی و هەڵوێستی سیاسی و هۆشیاری سیاسی، هەموو ئەمانە زۆرجار دەبێتە ناوەڕۆك و شەقڵی دەقێک و سیمایی سیاسەت بەخۆیەوە دەگرێت، دەبێتە بنەمایەکی بیرکردنەوەیەکی قوڵ و دیاری سیاسیانە، کە ئەمەش بۆ خۆی ئەرکێکە لە ئەرک و هەوڵدانەکانی دونیای ئەدەب خۆی، چونکە ئەدەب پێویستە لە زۆر ساتی ژیانی کۆمەڵگەدا لە خزمەت سیاسەت بێت، یاخود لە تەوەری سیاسەتدا بخولێتەوە، بەتایبەتی بۆ ئەو کۆمەڵگاو نەتەوانەی کە لەژێردەستی داگیرکاری و چەوساندنەوەو مەینەتی و ساتی لەناوبردن و ستەمکردندان، بیری سیاسی و بابەتی ستەم و چەوساندنەوەی میللەت و هەوڵدانی خەڵک و تاکەکانی کۆمەڵگا بەدەرچوون لە ئازارو ئەو نەهامەتییانەی کە تووشی بوون و گەیشتن بە سات و ڕۆژەکانی ئازادی و دەرچوون لەم ستەم و ئازارە، لەم دەقە شانۆییانەدا ئامادەییەکی دیارو وردی هەیە بە جۆرێک، کە کۆ و سەرلەبەری فەزای دەقەکەی داپۆشیوە.

تەوەری دووەم: بیری نیشتمانی و نەتەوەیی

بیرو بابەتێکی تری شیعرییە، کە زۆرجار تەنیا لەژێر ناونیشانی شیعری نیشتیمانیدا کۆدەکرێتەوەو هەندێ جاریش پۆلێنکاری دەکرێت لە نێوان شیعری نیشتیمانی و نەتەوەیی باسدەکرێت. مرۆڤ لەدوای بەرکەوتن لەگەڵ ئەو شوێن و جۆگرافیایەی کە تیایدا لەدایکبووەو لەگەڵ ئەو ژینگەیەی کە لەناویدا گەورە دەبێت، دواتر گەشەکردنی جەستەو بیرو سۆزی تیایدا هەستی خۆشەویستی بۆ ئەو پارچە زەوییە یان ئەو ژینگەو خاکەی کە لەسەری دەژی دروست دەبێت، ئەم خۆشەویستییەو ئەم هەستە بە تایبەت لەوکاتەوە دەست پێدەکات، کە خێزان و کۆمەڵگە ڕۆڵدەگێرن لە دروستکردنی ئەم نەریتەدا و بەردەوام دەبن لە کاریگەرییان لەسەر دروستکردنی ئەو هەستەو وابەستەبوون و پەیوستبوونیان بەو شوێنەوە یان ئەو شارو وڵاتەوە کە تێدا دەژین و ئامادە نابن هەروا بەئاسانی بەجێیبهێڵن و ویستیانە پارێزگاری لێبکەن.

خۆشەویستی نیشتیمان هەستکردنە بە خۆشەویستی وڵات، دڵسۆزی و هەست و سۆزی شاعیری تیا دەبینرێ بەرامبەر بە وڵاتەکەی و بتوانێ لەڕێگەیەوە کار لە خوێنەر بکات و ئەو هەستەی تیا ببزوێنێ)(وەهبە، ١٩٧٤: ٣٩٣).

مرۆڤ سۆز و خۆشەویستی لە رادەبەدەرو بێسنوری هەیە بۆ ئەو نیشتیمانەی کە تێدا دەژی و تێدا پەروەردە بووەو گەورەبووە، هەر لەم سۆنگەیەشەوە داکۆکی و پارێزگاری لەو خاک و نیشتیمان و زەوییەی خۆی کردووەو بەردەوام هەوڵی پاراستنی داوە، ئەگەرچی بێگومان ئەم خۆشەویستیی و هەستی نیشتیمانپەروەرییە لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر جیاوازەو جۆری دەربڕین و گوزارشت لێکردنی لە مرۆڤێکەوە بۆ مرۆڤێکی تر جیاوازی هەیەو دەگۆڕێت.

هەر لەم چوارچێوەیەشدا بارودۆخی سیاسی گەلی کورد بۆتە هۆی ئەوەی کە هەردوو زاراوەی نیشتیمانی و نەتەوایەتی تێکەڵی یەکترو ئاوێتەی یەکتربن، زۆرجار زاراوە نیشتیمانییەکە هەڵگری چەمکە نەتەوایەتییەکەیە، بۆیە ئەوەی گرنگە لێرەدا هەروو زاراوەکە بەیەك چەمك ئاوێتەیان دەکەین و لەناو یەک باسدا قسەیان لەسەر دەکەین، هەربۆیە لەم تەوەرەیەدا بە بیری نیشتیمانی و نەتەوایەتی باسەکە دەخەینە بەردەست، چونکە لەهەندێ بواری کەمدا نەبێ، بەتایبەتی هەمیشە نیشتیمانپەروەری هەڵگری چەمکی نەتەوایەتی بووە، شاعیران و نوسەران و ئەدیبانی کورد هەر لە ئەحمەدی خانی و حاجی قادری کۆیی و و گۆران و شێخ نوری شێخ ساڵح و بێکەس و چەندانی تر هەریەکەیان لە ڕێگای توانا ئەدەبییەکەیانەوە خۆشەویستیان بۆ نیشیمانەکەیان، کە کوردستانە دەربڕیوە، ئەگەرچی توشی گرتن و زیندانی کردنیش بوبێت، بەڵام بەردەوام بوون لەو ئاڵەنگارییەو هەمیشە پەیامی خۆیان گەیاندووە.

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/8.2.2
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

المجلد (8) – العدد(2)، كانون الأول 2024
ISSN 2520-7377 (Online), ISSN 2520-5102 (Print)

حاجی قادر، وەک شاعیرێک داهێنەر، تازەگەری بەسەر ناوەڕۆکی شیعری کوردیدا کردو بابەتی نەتەوەیی وەک بابەتێکی ئاسایی ڕووت نەخستە نێو دەقەکانییەوە، بەڵکو بووە رەخنەگرێکی گەورەی هزری نەتەوەیی و پەنجەی خستە سەر کەموکوڕییەکان و چارەسەریشی بۆ داناون.

شیعری کوردی لە بابەتی ئایینی گۆڕی بۆ بیرو هزری نەتەوایەتی، بۆ بیرکردنەوەو خەیاڵ لەنیشتمان. ماناکانی خۆشەویستیشی هەڵگێرایەوە، لە بابەت و بیری خۆشەویستی بۆ دین و خوداوە گۆری بۆ خۆشەویستی نیشتمان و بیرکردنەوە لە نەتەوە. ئەمەش سەردەمێکی تازەی هێنایە ئارا بە تایبەت لە سەرەتای سەدەی بیستەم، شاعیرانی وەک شێخ نووری و دڵدارو بێکەس و پیرەمێردو گرووپێک لەو شاعیرانە نیشتمانیان کردە چەقی شیعریی خۆیان، بە بابەت و ناوەرۆک و بیری نیشتیمانی و نەتەوەیی کۆیی دەربڕین و گوزارشتە شیعرییەکانیان دەگەیاندە ڕۆڵەکانی میللەت.

سەبارەت بە پێناسەی نیشتیمانی و نەتەوایەتی تێروانین و بۆچوونی جیاواز هەیە لەسەر ئەم چەمکانە، بەلای (د.موحەممەد سادق عەفیفی)یەوە ((بریتییە لە خۆشەویستی نیشتیمان و هەستکردنە بەو پێوەندییە دەروونییەی کە هاوڵاتی دەبەستێت پێیەوە، وای لێدەکات خۆشی بوێ و شانازی پێوەبکات و لە پێناویدا قوربانی بدات)) (عەفیفی، ١٩٧٨: ٦٣).

بە بڕوای مارف خەزنەدار شیعری نیشتمانی ((بۆ خۆشەویستی نیشتیمانەو هەستکردن بەو پەیوەندییە دەروونییە دەگەیەنێت کە هاوڵاتی دەبەستێت پێیەوە وای لێدەکات خۆشی بوێ و شانازی پێوەبکات و لە پێناویدا قوربانی بدات)) (خەزنەدار، ١٩٧٢: ٤٥).

هەر دەربارەی شیعری نیشتیمانی و نەتەوەیی بەلای (د. عەبدوڵڵا ئاگرین) بشەوە (شیعری نەتەوەیی و نیشتیمانی، بۆن و بەرامەی خاك و خۆڵی وڵاتی لێ بەرزدەبێتەوە، دەنگی ڕەسەنایەتی هەستە پیرۆزەکەی ڕۆڵەکانی نەتەوەیەو بە دنیای ئەگەیەنێ و هەوێنی پاکێتی و دڵسۆزی تیا ئەژی)(ئاگرین، ١٩٩٦: ٤٨). ئەوەی گرنگە لێرەدا هەڵوێستەی لەسەر بکەین، ((تەنانەت زۆر جاریش وشەی گەل مەبەست لەگەلی کورد بووە لە هەموو کوردستانی گەورەدا، مەبەست لە چەمکی نیشتیمانیش کوردستانی گەورە بووە بەهەموو پارچەکانییەوە نەك گەل لە بەشێکی کوردستاندا یا نیشتیمان وەك بە شێکی کوردستان لە ناو هەموو کوردستاندا بەم پێیەش مەبەست لە شیعری نەتەوایەتی ئەو شیعرانەیە کە ڕەنگ پێ دەرەوەی پێوەندی نێوان تاکە کەس و ئەندامەکانی تری نەتەوە و نیشتیمانە چ وەك بیرو هەڵوێست و چ وەك هەست و سۆز))(مستەفا، ١١٨).

بە دڵنیاییەوە هەر لە سەرەتای سەدەی بیستەمەوە کاتێک کە هەستی نیشتیمانی و نەتەوەیی لای زۆرینەی نەتەوەکانی ڕۆژهەڵات دەستی پێکرد، گەلی کوردیش یەکێک بوو لەو نەتەوانەو ئەدەبی کوردیش ڕاستەوخۆ سیمای بیرو هەست و سۆزی بیری نیشتیمانی و نەتەوایەتی وەرگرت. بە بڕوای د.دلێر ئەمین میسری (بەهۆی بوژانەوەی بیری نەتەوەیی و دامەزراندنی کۆمەڵ و ڕێکخراوی کوردی، ئامانجی نەتەوەیی زیاتر گەشەی کردووە، لە هەموو سەردەمێکدا شاعیر پێوەندی خۆی بە نیشتیمان و پێناسەکەیەوە تێکەڵ کردووەو لە ژێر هەر دەسەڵاتێکدا بووبێ ئەو خۆشەویستیەی نەشاردۆتەوە)(میسری،٢٠٠٤: ١٠٣).

بە بڕوای د. دڵشاد عەلی ((جوانی سروشت و وێنەگرتنی دیمەنەکانی تەنها لایەکی ئەو موعادەلەیە بوو کە خۆشەویستی نیشتیمان تەواوکەری بوو، جوانی سروشت لەو سنورە تێپەڕی کرد کە تەنها خۆشەویستی شاعیرەکان خۆیان پیشان بدات بەرامبەر کوردستان، بەڵکو ئەمجارەیان ڕێگایەکی تری گرتەبەرو بوارێکی تری هەڵبژارد بۆ هاتنە ناوەکەی، ئەویش هۆشیارکردنەوەی گەل بوو بۆ ڕێزگرتن و خۆشەویستی نیشتیمان و قوربانیدان لە پێناویدا))(عەلی، ١٩٨١: ٨).

بە واتایەکی تر غەمی شاعیران لەگەڵ باسکردن و وەسفکردنی سروشتی جوانی چیاو دەشت و دیمەنی جوانی کوردستاندا، دروستکردنی هەستی نیشتیمانی و خۆشەویستکردنی جوانی و جۆگرافیای کوردستان و گەورەکردنی هەستی نیشتیمانی و نەتەوەیی بووە. شاعیرانی کورد لە پاڵ وەسفکردنی سروشتدا بە مەبەست زیاتر جوانی نیشتیمانیان باسکردووەو لەگەڵ گوزارشتە شیعرییەکانیاندا جوگرافیای وڵاتیان خۆشەویستتر کردووە لای ڕۆڵەکانی نێشتیمان، لەپاڵ ئەم دەربڕینانەدا ڕێگەی خەبات و تێکۆشانیان بۆ نەتەوەی کورد کێشاوە و شیعریان کردووە بە بەشێکی جیانەکراوە لە خەباتی گەل و چەکوشەکەی کاوە بۆ وردو خاشکردنی دوژمنان. سەرەنجام دەبینین شاعیرانی دوای خۆیان بە سوود وەرگرتن لەو سەرچاوە ڕووناکانەی کە لەدڵی ئەوانەوە هەڵقوڵاوە جوانترین شیعرو هۆنراوەی نیشتیمانی دەربڕیوەو خوڵقاندووە.

لە خۆڕا نییە ((شیعری نیشتیمانی دەبێتە ئاوێنەیەکی بێگەردی هەڵوێستی هاوڵاتی، هەروەك چۆن هەست و سۆزی هاوڵاتیشە بەرامبەر بە نیشتیمان، بەڵام هەرچی تایبەتە بە شیعری نەتەوەیی بیری نەتەوەیی واتە خۆشەویستی نەتەوە، بە تایبەتی ئەو

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/8.2.2

Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

بارودۆخانەی بواری نەتەوەیی تێدا تەسك دەبێتەوە لە بەرامبەر نەتەوەدا لەمپەڕ دروووست ئەبێ و خواست و ئارەزووەکانی نەتەوە لە لایەن بەرامبەرەکەیەوە بەهەند وەرناگیرێن)) (عەلی، ٢٠١٥: ٩٥).

هەر بۆیە هەست و سۆزی نیشتیمانی و نەتەوایەتی و ئامادەیی هەڵوێستی مرۆڤ بەرامبەر ئەم هەستانە، ساتی دروستبوونییان هەیە و مەرجە شیعری نیشتیمانی و نەتەوایەتی لە پێناو بەرژەوەندی گشتی و چاکەی گشتی و باشی خواستە نیشتیمانی و نەتەوەییەکاندا بێت.

وەک گەرانەوەیەک بۆ مێژووی ئەدەبی کوردی و بەسەرنجدانێکی کورت لە شیعرو ئەدەبیاتی کوردیدا دەرئەکەوێ کە ((سەرەتای سەرهەڵدانی بیری نیشتیمانی و نەتەوەیی بۆ سەدەکانی حەڤدەهەم و هەژدەهەم ئەگەڕێتەوە، بە تایبەت لە شیعرەکانی ئەحمەدی خانی دا کە سیمایەکی قووڵی ئەو بیرەی پێوە دیارە، ئەگەر وردتر سەرنج بدەین هێماکانی ئەم بیرە نیشتیمانی یە بەر لەخانی و لە شیعرەکانی مەلای جزیری دا بەدیدەکەین بەڵام وەك ئەحمەدی خانی نەبۆتە باسێکی سەرەکی لەناو بەرهەمەکانیدا هەروەك دەبینین مەلای جزیری دەڵێت:

گوڵی باغی ئیرەمی بۆتانم   شەڤ چراغی شەڤی کوردستانم)) (عەلی، ٢٠١٥ ٩٧).

(ئەنجامی ئەژدەهاک) کە دەقێکی شیعریی گۆرانە، نموونەیەکی شیعری شانۆیی تایبەت بە ناوەڕۆک و بیری نیشتیمانی و نەتەوایەتی وەک نموونەیەک بۆ ئەم باسە بهێنینەوە.

(ئەنجامی ئەژدەهاک، گۆران)، پەردەی یەک
بازاڕی ئاسنگەران
(نیوەی یاساوڵان لاوەکان ئەدەنە بەرو ئەیانبەن)
مێشکی کوڕ و کچ لای مار،
لای ئەژدەهاکی زۆردار
هەر یەکە، هەر یەک بێگومان!
ئێتر بۆچ بێبەش بن کچان
لە خەبات و قوربانی دان
بۆ نیشتمان، بۆ کوردستان؟

(ئاسنگەرەکان لەناو خۆیاندا کەوتنە مقۆمقۆ)
یەکەم:
داوەشینە! داڕزینە!
خەڵکینە کەی ئەمە ژینە؟
زۆربە:
خەڵکینە کەی ئەمە ژینە؟
شاگردێک:
وەستا هەڵی ڕاپەڕینە!
هەندێک:
ڕاستە، هەڵی ڕاپەڕینە!   **(گۆران، ١٩٨٠: ٣٥٢)**

شێرکۆ بێکەس یەکێکە لەو شاعیرانەی هەر لە سەرەتای دەستپێکی شیعرنووسین و چوونە ناو دونیای ئەدەبەوە، ئەم هەست و خۆشەویستییە بۆ نیشتیمان و بیرکردنەوەو هزرە نەتەوەییەکانی، گەیشتۆتە تا ڕادەی توشبوونی بە کێشەو دوورخستنەوەی لەشارو وڵات و نیشتیمانی خۆی. لەسەر هەڵوێستە بەرزەکانی بەردەوام بە ژیانکردنی خۆی و خێزانەکەی ئازارو نەهامەتی زۆری ئەم بیرکردنەوانەو ئەم بیروباوەڕانەی خۆیَ داوە.

شێرکۆ بێکەس کە بە دیوانی (تریفەی هەڵبەست) لە ساڵی ١٩٦٨ دەستی پێکرد، هەر لەسەرەتاوە گوزارشت و هەستێکی گەورەی نیشتمانی لە شیعرەکانیدا دەبینرێت و نیشتیمانی وەک مەعشوقێک بینیوەو بە چەندین شێوەو فۆرمی جیاواز دەربڕینی

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/8.2.2
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

شیعری هەبووە، لەگەڵ بەرەو پێشچوونی دونیای نووسین و شاعیربوونیدا بە چەندین فۆرمی شیعرنووسین گوزارشتی لەم بیرو هزرەی خۆی کردووەو لە شیعرەکانیدا تەواو ڕەنگی داوەتەوە.

شێرکۆ بێکەس لە دەقی شیعری (کاوەی ئاسنگەر) دا، کە ((داستانێکی شیعری سەر شانۆیە لە نۆ تابلۆدا)) (بێکەس، ٢٠٠٩: ٧). شاعیر خودی خوی هەر لە سەرەتاوە بەم شێوەیە دەقەکە دەناسێنێت.

لە تابلۆی شەشەم، لە نێوان کارداو کاوە :
کاردا : ئەنجام... پاکە
ئەمرین بۆ ئەوەی دەغڵ و دان
بە پیت تر بێ
شیری ناو دەنکی پڕ تر بێ
ئەمرین بۆ ئەوەی کە ژیان
بۆ نەوەی هاتوو خۆشتر بێ
ئەمرین ... بۆ ئەوەی کە مناڵ
بزەی لێوی بژی و نەمرێ

کاوە: ئەگەر مردین بە لەش ئەمرین
بۆیە ماڵ ئاوایی ناکەین
بۆیە ناگرین ....
بۆیە فرمێسکی زەبوونی
هەرگیز ناسرین ...
ئەگەر مردین، لە پاش خۆمان ... ئەمان بینن
بە گیان دەست لە ملتان ئەکەین
ئەژین لە ناو دەروونتانا
لەناو بیلبیلەی چاوتانا
لە دەنگتانا ...
لە هەڵبەست و وتارتانا
لە پایزو بەهارتانا
ئێمە ئەژین لە گەڵتانا (بێکەس،٢٠٠٩: ٩٤)

شێرکۆ بێکەس لەم دێرانەدا لە زمانی کاوەوە، باس لە ئازایەتی و گیانبەخشینی ڕۆڵەکانی نەتەوەو ئامادەییان بۆ گیان بەختکردن، بۆ ئەوەی نیشتیمان جوانتر بێت، ئامادەیی گیان بەخشین دەدات، بۆ ئەوەی داهاتوو باش بێت، ژیانی نەوەی داهاتوو خۆش و پارێزراو بێت، گرنگی شاعیر هەر لەوەدا نییە، شاعیرێکی زمان پاراو و نیشتماندۆستە. بەڵکو لە ڕوانینی شێرکۆوە خەبات بۆ نیشتمان و گیان بەخشین بە نیشتیمان، وەک ئەرکێک سەیر دەکات لە پێناو باشی و خۆشی و ئاوەدانی نیشتیمان و ژیانێکی شایستە بۆ نەوەکانی ئایندەو بۆ ڕۆڵەکانی میللەت.

شێرکۆ بێکەس لەم دەقەدا لای خۆیەوە ئەرکی بۆ شیعر دەستنیشانکردووە، بەوەی شیعر گەرووی زوڵاڵی نەتەوەیە و دەربڕی ئێش و ئازارەکانی گەلەو غەمە قووڵەکەشی بریتییە لە ئازاری گەلێک و تێکۆشان لە پێناو گەیشتن بە سەربەستی و ئازادی و هیواو تەمەننای وڵاتێکی سەربەخۆ و ئاوەدان و نەتەوەیەکی سەربەست لە ئەستۆ دەگرێت. ئەم دێرانە وەک سەرمەشقی بیرو گووتارێکی نیشتیمانی و نەتەوەیی دەمێنێتەوە کە چاوی خەڵک و نەوەکانی نەتەوە بۆ ئازادیی دەکاتەوە، لە هەمان کاتدا ستایلێکی شیعریی نوێی دادەمەزرێنێت لەو سەردەمەدا. ئەگەر شێرکۆ بێکەس نیشتمانی کردبێتە سەنتەر، ئەوا ئەو نیشتمان سەنتەرییە دەگاتە دوا پلەی خۆی.

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/8.2.2
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

کارون :
ئەو دیوی شاخ هەمووی پڕن
لەسەر تێزی ڕاپەڕینن
داخ لە دڵن
چاوەڕوانی دەرفەتێکن
چاوەڕوانی فەرمایشتی،
ڕابەڕێکن (بێکەس، ۲۰۰۹: ۱۰۲)
کاوە :
چەمکێ ئازایی و پیاوەتی، بە لادا کە
بچۆرەوە بۆ شاخ و کێو
خەڵک هۆشیار کە
نووستو هەمووی، خەبەردار کە (بێکەس، ۲۰۰۹: ۱۰۰)

شێرکۆ بێکەس لێرەدا گوزارشت و باس لەو پەیامە دەکات کە خەڵک و کۆی تاکەکانی نەتەوە لە سەرلەبەرو هەموو شوێنەکانی نیشتیماندا پڕو تووڕەن و ئامادەیی ڕاپەڕین و هەڵمەتن بۆ ڕزگارکردنی وڵات و دەرچوون لە ستەم و دیلێتی. خەمی شاعیر خەمی هۆشیارکردنەوەو بە ئاگاهێنانەوەی خەڵک و ڕۆڵەکانی نەتەوەیە، لە تەواوی هەموو جوگرافیایەکی نیشتیماندا، بە جۆرێک هۆشیارییەکی تۆکمەی نەتەوەیی و نیشتمانیی وابێت، کە لە توانایدا هەبێت نەوەیەک بەئەرکی نوێ و گیان لە خۆبردوو دروستبکات. شێرکۆ لێرەدا زۆر بە هۆشیاریی و ئاگاییەوە کاری لەسەر داستان و سیمبول و مێژوو کردووە، لە سۆنگەی ئەوەی هێما جۆر بەجۆرەکان و مێژوو کولتور توخمێکی بنەڕەتیی پێکهاتن و فۆرمگرتنی نەتەوەن. هەر لە سیمبولە کەسییەکانەوە بیگرە تا هێماکانی ئازایەتی و قارەمانێتی، بەچڕیی سەرقاڵی کڵێشەسازیی دروستکردنی نەتەوەیە.

بەو پێیەی هەبوونی هەر نەتەوەیەک بنیادێکی ئەفسانەیی هەیە سوودو گرنگی و گیانی بەردەوامی لە ڕابردووی نەتەوەو داستانەکان و مێژوو وەردەگرێت. لە داستانی کاوەی ئاسنگەردا بە ڕوونی ئەم بیرو پەیامە نیشتیمانی و نەتەوەییە دەبینرێت. شێرکۆ تەنیا شیعری وەک گەمەیەکی زمانەوانی رووت چاو لێنەکردووە، بەڵکو وەک ئامرازێکی کاریگەری سیاسیش تەماشای کردووە لە پرۆسەی نەتەوەسازیی و پوختکردنەوەو تۆخکردنەوەی ماناکانی نیشتمانیبوون و نەتەوەییبووندا کاریگەربوون و بەردەوام ڕۆڵی گەورەی گێراوە.

ئەنجام:

1. بارودۆخی کۆمەڵگەی کوردی بە هەموو ڕەهەندەکانییەوە، کاریگەری و ڕەنگدانەوەی لەسەر خوڵقاندنی دەقەکانی شیعری شانۆیی هەبووەو ئەم کاریگەری و ڕەنگدانەوەیەش ڕۆڵی هەبووە لە گەشەسەندن و بەرەوپێشبردنی کایەو ژیانی کۆمەڵگەو کۆمەڵی کوردیدا.
2. باری نالەبارو داگیرکاری و بارودۆخی کۆمەڵگەی کوردی کاریگەرییەکی زۆری هەبووە لەسەر دەقە شانۆییەکانی شاعیر، باری سیاسی و نیشتیمانی و نەتەوەیی و حاڵەتی دەروونی بۆتە بنچینەی بیر و ناوەرۆکی دەقی شیعرە شانۆییەکان، لای شێرکۆ بێکەس.
3. شێرکۆ بێکەس توانیویەتی سود لە بابەتەکانی داستان و مێژووی ڕابردووی کورد وەربگرێت بە تایبەت بە بەکارهێنانی هێما و بەستنەوەی بەو واقع و بارودۆخەی لەو سەردەمەدا بوونی هەبوو ئاست و ڕادەی چەوساندنەوەو ژێر دەستەیی داگیرکاری، بیرکردنەوەو پەیامە سیاسییەکانی خۆی و هەوڵدان بۆ کارکردن لەسەر مافی میللەت و ئاگایی و هۆشیاری سیاسی، بگەیەنێت بە میللەت و نەوەی نوێ و کۆی تاکەکانی کۆمەڵگەو ئەم خاڵەش لە ناو دەقە شانۆییەکانیدا زۆر بە ڕوونی ڕەنگیداوەتەوە.
4. لە دەقە شانۆییەکانی شاعیردا. کەرەستە زمانییەکان لە بچووکترین ئاستی زمانییەوە کە فۆنیمە، تا گەورەترین ئاستی زمانی، کە ڕستەیە، ئاستی گوزارشتکردن بە زمانێکی بەرزو بەکارهێنانێکی ورد و تا ڕادەیەکی دیار، پڕ واتان و جێی سەرنجن. شاعیر گوزارشت و پەیامە سیاسی و نەتەوەییەکانی زۆر شیعری و هونەرییانە دەربڕیووە.
5. لە دەقە شانۆییەکانی شاعیردا ئاواز و مۆسیقایەکی هونەری و شیعری جوان ئامادەیی هەیە، ئەمەش چێژێکی ئەدەبی زیاتر و دونیابینییەکی تازەتری بە دەقە شیعرییەکان بەخشیووە، ئامادەیی ئەم حاڵەتەش بیرو واتایەکی قوڵتری بەخوێنەر بە خشیوە بەتایبەت لە ڕووی بیرو گیانی نیشتمانپەروەری و نەتەوەییەوە.

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/8.2.2
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

ISSN 2520-7377 (Online), ISSN 2520-5102 (Print)

لیستی سەرچاوەکان

سەرچاوە کوردییەکان

کتێب

1. ئەرستۆ، (٢٠١١) **هونەری شیعری**، و. عەزیز گەردی، چاپخانەی گەنج، سلێمانی
2. ئیسماعیل، نەسرین رەئووف.(٢٠١٠)، **ئەرکی شیعر لە ئەدەبی کوردیدا ١٩٢٠-١٩٥٨**، چاپخانەی رۆژهەڵات، هەولێر.
3. بەرزنجی، یاسین قادر.،(٢٠٠٨)، **فەرهەنگی شانۆ**، بەرگی یەکەم، دەزگای سەردەم، سلێمانی.
4. بێکەس، شێرکۆ، (٢٠١٦)، **کاوەی ئاسنگەر**، ناوەندی بڵاوکردنەوەی نیشتیمان، سنە.
5. بێکەس، شێرکۆ، (٢٠٠٦) . **دیوانی شێرکۆ بێکەس، بەرگی سێیەم(١٩٧١-١٩٩٣)**، کوردستان.
6. بێکەس، شێرکۆ، (٢٠١١)، **(ڕوانگە، هەر سێ ژمارەکەی گۆڤاری ڕوانگە)**، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی.
7. پیربال، فەرهاد،(٢٠٠١)، **مێژووی شانۆ لە ئەدەبیاتی کوردیدا- لە کۆنەوە تا ١٩٥٧**، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر.
8. تەنیا، حەسەن. (١٩٨٥)، **شانۆ و شانۆی کوردەواری**، دەزگای رۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی، بەغدا
9. دەشتی، عوسمان. (٢٠٠٩)، **دەربارەی ناوەڕۆکی سیاسی و نیشتیمانی شیعرەکانی هێمن**،
10. سالار، ئەحمەد. (٢٠٠٤)، **دەروازەی دراما**، چاپخانەی چوارچرا، هەولێر.
11. عەولا ، عەبدوڵڵا ڕەحمان.(٢٠١١)، **شیعری شانۆیی لە ئەدەبی کوردیدا**، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر.
12. عەلی، دڵشاد. (١٩٨١)، **دیلان شاعیرو ئازادیخواز**، چاپخانەی کۆڕی زانیاری عێراق، بەغدا.
13. عەبدولواحید ئازاد. (٢٠٠٨)، **دیوانی شێخ نوری شێخ ساڵح، بەرگی یەکەم**، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر.
14. کەریم، محەمەدی مەلا. (١٩٨٠)، **دیوانی گۆران**، چاپخانەی کۆڕی زانیاری عێراق، بەغدا.
15. میسری، محەددلێر ئەمین. (٢٠٠٤)، **ڕۆژنامەنوسی کوردی و بزوتنەوەی ئەدەبی لە سایەی یەکەمین دەسەڵاتی سیاسی کوردیدا**، چاپخانەی ژیر، سلێمانی.
16. میرە ئەحمەد. (٢٠٢٠)، **یاخیبوون لە نیشتیمان، لە سیاسەت و ئایین لە جیهانبینی (شێرکۆ بێکەس و ماغوت)دا**. چاپخانەی ناوەندی رەهەند، سلێمانی.
17. مستەفا، محەمەد فازل. (٢٠١١)، **دەنگی پیرەمێرد لە بزوتنەوەی شیعری نوێی کوردیدا**، چاپخانەی رۆژهەڵات، هەولێر.

سەرچاوە عەرەبییەکان

1. اسلن، مارتن. (١٩٧٨)، **تشريح دراما**، ت- يوسف عبدالمسيح ثروة، دار الحرية للطباعة، بغداد.
2. الشايب، احمد. (١٩٧٦)، **تأريخ الشعر السياسى الى منتصف القرن الثانى**، ،مكتبة النهظة المصريه، القاهرة،
3. توفيق، عباس. (١٩٧٨)، **نقد الشعر العربى الحديث في العراق من (١٩٢٠-١٩٥٨)**، دار الرسالة للطباعة، بغداد.
4. حمادة، ابراهيم. (١٩٧١)، **معجم المصطلحات الدرامية و المسرحية**، دار الشعب. مصر.
5. سكر، إبراهيم. (١٩٦٨)، **الدراما الإغريقية**، دار المصرية العامة للنشر.
6. عفيفى، محمد الصادق ، (١٩٧٨)، **النقد الطبيقى و الموازنات**، مكتبة الخانجى، القاهرة.
7. فتحى، ابراهيم. (١٩٨٦)، **معجم المصطلحات الأدبية**، مؤسسة العربية للناشرين المتحدين، تونس،
8. ٤- وهبه، مجدى. (١٩٧٤) **معجم مصطلحات الادب**، منشورات مكتبه لبنان، بيروت.

نامەی ئەکادیمی

1. ئاگرین، عەبدوڵڵا. (١٩٩٦)، **شیعری سیاسی کوردی لە کرمانجی خوارووا (١٩١٨- ١٩٣٠)**، **نامەی ماستەر**. زانکۆی سەلاحەدین.
2. حەسەن، یاسین رەشید. (٢٠٠٤)، **ناوەڕۆک و تەکنیکی درامای کوردی ١٩٩١- ٢٠٠٢**، نامەی ماستەر، کۆلێژی زمانی زانکۆی سلێمانی.
3. عەلی، سدیق ئەورەحمان. (٢٠١٥)، حەقیقی شاعیر- ژیان و بەرهەمی، نامەی ماستەر، زانکۆی سلێمانی.

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/8.2.2
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

المجلة العلمية لجامعة جيـهان – الســليمانية
المجلد (8) – العدد (2)، كانون الأول 2024
ISSN 2520-7377 (Online), ISSN 2520-5102 (Print)

گۆڤار

1. خەزنەدار، مارف. (١٩٧٢)، **شیعری سیاسی کوردی لە کوردستانی عێراق**، گۆڤاری کۆلیجی ئەدەبیات ژ. ١٥. بەغدا.
2. سیاپۆش. (١٩٣٢)، **شاعیرەکانمان**، ژ.٣٣٦، ڕۆژنامەی ژیان، سلێمانی.
3. قانع، مەریوان وریا. (٢٠١٣)، **شێرکۆ بێکەس و کوردبوون**، ژ. ٧٦ ، گۆڤاری ڕۆڤار، سلێمانی.

DOI: http://dx.doi.org/10.25098/8.2.2
Distributed under the terms and conditions of the License 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)